

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Історія українського добровольчого батальйону «Азов»
як засіб формування громадянської компетентності на
уроках історії»**

Студента 4 курсу, група СОІ-41
Спеціальність 014 Середня освіта
(Історія)

Гриніва Віталія Вікторівна

Керівник :

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: **Паска Богдан Валерійович**
кандидат історичних наук

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історія добровольчого батальйону «Азов»	8
РОЗДІЛ 2. Воїни «Азову» на захисті суверенітету і незалежності України ..	29
РОЗДІЛ 3. Формування громадянської компетентності через вивчення історії батальйону «Азов»	48
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми. Українські добровольчі батальйони стали однією з визначальних складових у боротьбі проти російської агресії, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та військових дій на Донбасі. Дослідження історії «Азову» допоможе краще зрозуміти його внесок у захист територіальної цілісності та суверенітету України. А також дозволить зрозуміти мотиви, структуру та ефективність цього формування під час російської агресії. Розуміння проблем і викликів, з якими стикається «Азов», сприятиме розробці кращих стратегій для підготовки військових кадрів, їх забезпечення та соціального захисту. Вивчення історії азовців дозволить оцінити психологічний та моральний стан бійців, їхню мотивацію та вплив на цивільне населення. Використання історії батальйону «Азов» на уроках історії сприяє формуванню громадянської компетентності у школярів, вихованню патріотизму, відповідальності та активної громадянської позиції. У контексті впровадження концепції Нової української школи (НУШ) [8], питання розвитку громадянської компетентності набуває особливої актуальності.

Об'єктом дослідження є добровольчі батальйони в Україні, створені під час російсько-української війни, починаючи з 2014 року.

Предметом дослідження є історія, розвиток і діяльність добровольчого батальйону «Азов», а також інтеграція знань про «Азов» в шкільну програму з метою формування громадянської компетентності.

Метою роботи є дослідження історії українського добровольчого батальйону «Азов» та розробка методичних рекомендацій щодо використання цього матеріалу для формування громадянської компетентності на уроках історії.

Для досягнення мети автор дипломної роботи поставив такі **завдання**:

1. дослідити історію добровольчого батальйону «Азов»;
2. висвітлити роль азовців у захисті України та їх вплив на суспільство;

3. проаналізувати теоретичні основи формування громадянської компетентності;
4. розробити методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти щодо використання історії батальйону «Азов» у навчальному процесі з метою формування громадянської компетентності.

Хронологічні межі дипломної роботи охоплюють 2014-2024 рр. Нижня межа – травень 2014 р., тобто створення батальйону, а верхня – сучасні події на фронті.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію України в кордонах 1991 р., зокрема регіони, де діяв батальйон «Азов».

Стан наукової розробки. Воєнні дії 2014-2021 рр. слабо відображені в українських виданнях. Найбільш ґрунтовним з них є «Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)». Бойові дії під час широкомасштабної війни описані в «Воєнно-історичних описах російсько-української війни», «Хроніках війни». Серед дослідників назвемо С.Шаптала, А.Харук, В.Зелений та ін. [109-119]. Однак не має жодного наукового дослідження з історії «Азову». Окрема інформація з питань формування громадянської компетентності була взята з нормативних та правових документів, навчальних програм [1-12]. У вітчизняній педагогічній думці завжди були актуальні концепції щодо громадянської освіти та виховання. Вчені, такі як Г. Ващенко, В. Сухомлинський та інші, зробили значний внесок у вирішення сучасних проблем громадянського виховання молоді, сприяли формуванню національної самосвідомості та розкриттю сутності громадянськості через свої науково-теоретичні та практичні дослідження в психологічних, педагогічних та народознавчих аспектах [109-119].

У своїй книзі «Виховний ідеал» відомий український педагог Григорій Ващенко підкреслює значення громадянського виховання та вказує на необхідність активної участі школи у формуванні громадянських якостей учнів. Він зауважує, що просте передача знань історії нації та патріотичні лекції недостатні для повноцінного виховання. Важливо, щоб учні здатні були

застосовувати отримані знання на практиці, відповідально виконувати свої громадянські обов'язки та бути активними учасниками шкільного співтовариства. Ващенко підкреслює, що школа повинна бути для учнів немов друга батьківщина, яку вони поважають і люблять, та сприяти розвитку їх як особистостей, що активно взаємодіють зі своєю шкільною спільнотою [107].

Василь Сухомлинський, видатний український педагог, вважав громадянське виховання основною проблемою у педагогіці ще в радянські часи. Він акцентував увагу на підлітковому віці як критичному для формування громадянина, стверджуючи, що ці якості виробляються через різноманітні педагогічні впливи та непередбачені соціальні чинники [42, с. 213].

Педагог підкреслював, що ще задовго до досягнення повноліття наші підлітки повинні засвоювати громадянські цінності та керуватися ними. Він також відмічав, що справжнє громадянське виховання у процесі навчання починається там, де думка перетворюється на дії й надихає до моральних ідеалів.

У своїх дослідженнях українська вчена О. І. Пометун розглядає три основні аспекти громадянської компетентності [44, с.73-78]. Громадянська компетентність, визначена О. В. Овчаруком, включає у себе низку ключових елементів: від здатності аналізувати політичні та суспільні явища до активної участі у демократичних процесах, вміння ефективно спілкуватися та досягати взаєморозуміння, а також обґрунтоване планування дій для досягнення конкретних цілей у суспільному житті. Серед дослідників громадянської компетентності відзначимо ряд вчених: П.Блозва [28], Н. Бондаренко [29], О.Бурау [31], Л. Гончаренко [33], О. Корнейко [37], Л. Ілійчук [36], О.Кривонос [39], І. Побєдаш [40], В. Шахрай [46] та інші. Допоміжною була інформація з методичних підручників і посібників [109-119].

Таким чином, у вітчизняній історіографії немає комплексного дослідження з даної проблематики.

Методологічною базою дипломної роботи стали різноманітні загальнонаукові та конкретно-наукові методи дослідження.

1. Історичний метод застосовувався для вивчення подій, фактів та процесів, пов'язаних із створенням та діяльністю батальйону «Азов». Цей метод дозволив глибше зрозуміти контекст та значення діяльності батальйону.

2. Аналіз документів використовувався для дослідження офіційних документів, статей, звітів та інших джерел, що висвітлюють діяльність батальйону «Азов».

3. Анкетування, бесіди та інтерв'ю застосовувались для збору даних, зібраних від вчителів історії та учнів щодо ефективності використання матеріалів про батальйон «Азов» на уроках історії.

6. Педагогічне моделювання було використано для розробки моделі використання історії батальйону «Азов» у процесі навчання з метою формування громадянської компетентності.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна даного дослідження полягає у кількох аспектах:

Вперше здійснено комплексний аналіз історії створення та діяльності батальйону «Азов» у контексті його ролі у формуванні громадянської компетентності учнів.

Визначено та обґрунтовано методи використання історії батальйону «Азов» як інструменту для формування громадянської свідомості та патріотичних цінностей серед учнів українських шкіл.

Удосконалено педагогічні підходи до викладання сучасної історії України, зокрема, шляхом інтеграції матеріалів про добровольчі батальйони в навчальні програми.

Розширено теоретичні положення щодо значення добробатів у вихованні молоді, уточнено роль історичних прикладів сучасності у формуванні громадянських компетенцій.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що вивчення історії батальйону «Азов» і впровадження методичних рекомендацій дозволить підвищити якість викладання історії, сприятиме розвитку громадянських компетентностей у школярів та формуванню їх активної громадянської позиції.

Це також може стати основою для розробки нових освітніх програм та підручників з історії України.

Апробація роботи здійснена під час педагогічної практики в ліцеї №2, де для учнів старших класів був проведений позакласний захід, присвячений «Азову».

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, містить 63 сторінок тексту. Список джерел містить 119 найменувань літератури.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ ДОБРОВОЛЬЧОГО БАТАЛЬЙОНУ «АЗОВ»

«Азов» – легендарне військове угруповання, яке появилось на тлі російської агресії на сході, відігравши величезну роль, разом з іншими добробатами, на початку війни з росією і після повномасштабного вторгнення країни-агресора. Практично 10 років триває боротьба за незалежність.

Історія «Азову» розпочалась 5 травня 2014 року у Бердянську (Запорізька область). Спочатку «Азов» був батальйоном патрульної служби міліції особливого призначення МВС, а 11 листопада 2014 року, за наказом міністра внутрішніх справ України його реорганізовано у полк «Азов» НГУ з штабом в Маріуполі [66].

На початках його основу склали учасники двох громадських організацій: Автомайдан (мобільний підрозділ Євромайдану, який складався з групи самостійних колон автомобілістів) та «Патріот України» (українська ультра націоналістична напіввійськова організація). 20 травня 2014 року було оголошено про набір бійців до батальйону. «Ми почали в Луганську, Харкові, Бердянську, у Донецькій області – моталися по всій Східній Україні, пробуючи погасити хвилю сепаратизму. Це і був зародок «Азову», – ось такими словами прокоментував початок шляху «Азову» перший командир та засновник батальйону Андрій Білецький [73].

З початку свого існування «Азов» був залучений в бойові дії, більшість з яких відбулись саме в 2014 році. Перший зафіксований бойовий досвід «Азову» відбувся 7 травня 2014 року, в цей день на автобус батальйону міліції поблизу селища Мангуш було здійснений напад з боку терористів, в результаті якого одного з нападників було вбито та ще двох було взято в полон (серед полонених був «міністр оборони» ДНР Ігор Хакімзянов) [94].

Безумовно для «Азову» Маріуполь є рідним містом, з яким їхня історія тісно пов'язана з 2014 р. Азовцям довелось звільнити Маріуполь з російсько-

терористичних лап, протягом місяця – з 10 травня до 13 червня 2014 року – місто перебувало під окупаційним контролем [85].

На нараді МВС 12 травня було обговорено питання звільнення Маріуполя. Вирішено, що воєнне звільнення міста силами ЗСУ та Національної гвардії не є можливим, тому єдиним рішенням стало доукомплектування та озброєння батальйону «Азов». З цією метою «Азов» було переведено до Бердянська, де вони могли підготуватися, доозброїтися, оформити документи та провести необхідну вогневу підготовку. Попередній план звільнення Маріуполя припадав на 23 травня 2014 р., але після аналізу сил і ресурсів командування переглянуло своє рішення і остаточною датою початку операції було визначено 13 червня. До цього часу «Азов» встиг підготувати кілька імпровізованих бронемашин – вантажівок КАМАЗ з встановленими ЗУ-23. На полігоні в Бердянську вони створили макет укріп-району терористів у Маріуполі та відпрацьовували роботу штурмових груп. За день до операції з Маріуполя втекла банда «Чечня», одного з лідерів терористів [52].

23 травня батальйон «Азов» висунув пропозицію бойовикам з «Донецької народної республіки», що розмістились у районі міст Шахтарськ, Торез та Сніжне, відмовитися від незаконних блокпостів, здати зброю та повернутися додому до своїх родин. В протилежному випадку, батальйон буде змушений провести зачищення всіх незаконно встановлених блокпостів у районі цих міст [106]. Того ж дня батальйон «Азов» звільнив від бойовиків виконавчий комітет Торезької міської ради Донецької області. У результаті перестрілки загинули двоє бойовиків, з боку батальйону «Азов» не було загиблих або поранених [92].

26 травня 2014 року бійці батальйону «Україна» та підрозділу «Азов» відстояли перевалочну базу терористів та російських бойовиків, розташовану на території дачі Януковича-молодшого у містечку Урзуф. Про це інформував депутат Олег Ляшко. В ході обшуку приміщень бійці знайшли великий арсенал стрілецької зброї та значну суму готівки. Під час штурму була знищена частина бойовиків, а інших затримано. Вилучені кошти та зброя реєструвалися згідно з чинним законодавством [77].

В травні 2014 року у Києві відбулася урочиста церемонія присяги 40 добровольців, які приєдналися до батальйону «Азов» [Додаток А]. Добровольці, які склали присягу, представляли різні регіони України, від східних до західних та центральних. В основному, це молоді хлопці віком 20-30 років. Крім того, до батальйону приєднався громадянин Італії, який повідомив, що підтримував дії українців ще з часів Майдану, його псевдо Дон, або, українською, – дядько. За словами іншого старшини батальйону, Ігоря Мосійчука, усього в батальйоні близько 20 іноземців, включаючи представників скандинавських і кілька громадян росії, які з початку були активістами Майдану [48].

Перед вступом до батальйону ці добровольці протягом кількох місяців проходили військовий вишкіл в тренувальному таборі під Києвом. За словами одного з командирів батальйону, Андрія Білецького, кількість бажаючих вступити до батальйону сягала декількох тисяч. Однак через проблеми з озброєнням добровольці набиралися лише невеликими групами. Після церемонії присяги добровольці відправляються до Маріуполя на службу у батальйон. Там разом із іншими добровольцями їх відправляли охороняти українсько-російський кордон від сепаратистів від Новоазова до Азовського узбережжя, а також морський кордон у Азовському морі.

23 червня 2014 року третя рота спецбатальйону «Азов» присягла на вірність українському народові на Софійській площі у Києві. Також, 17 серпня 2014 року інші новобранці присягли на площі поряд з Національним музеєм історії України. На присязі було багато друзів азовців, родичів, а також батьки і просто мешканці Києва, які проходили поруч. Патріотично одягнені жінки та діти дарували воїнам квіти, цукерки та дитячі малюнки, промовляючи «На щастя». Батьки та дружини хлопців ледь стримували сльози. Хлопці – мовчазні, стримані, відмовлялися фотографуватися без балаклав. Після складання присяги, під вигуки «Слава Україні! Героям Слава!», колона рушила від музею до місця відправлення по вулицях Києва під оплески та привітання від перехожих та водіїв, які проїжджали повз [93].

13 червня бійці батальйону «Азов» зіграли ключову роль у звільненні Маріуполя від проросійських бойовиків. Перед операцією 12 червня 2014 року було затримано одного з ватажків ДНР Олександра Фоменка [94].

У спеціальній операції за звільнення Маріуполя від терористів брали участь 150 військовослужбовців спецбатальйону «Азов», 2 роти спецбатальйону «Дніпро», 2 роти Національної гвардії та спецпідрозділ МВС. Військові блокпости на в'їздах до міста контролювали, а також отримували підтримку від членів Правого сектора та місцевих активістів. Загалом для блокування району проведення спеціальної операції було залучено близько 500 військовослужбовців ЗСУ та Національної гвардії. Загальне керівництво операцією здійснював командувач Сектору «М» генерал Національної гвардії М. Климчук. Силам АТО протистояли від 60 до 80 озброєних бойовиків. О 4:50 ранку в місті розпочалася активна фаза антитерористичної операції. Штурм почався з обстрілу позицій терористів із ЗУ-23. Після цього штурмові групи «Азова» вступили в бій з метою взяття під контроль банку на вулиці Грецькій, де розташовувалася штаб-квартира терористів. На шляху штурмових груп були саперні загородження, включаючи міни. Одна з них спричинила вибух, в результаті якого поранено бійця «Азова» [52].

Під час проведення операції зі звільнення Маріуполя від сепаратистів були знищені їхні ключові опорні пункти, а також військову техніку і відновлено контроль над усіма захопленими спорудами, включаючи будівлю міської ради, ПТУ і т. д. За даними речника міністра внутрішніх справ Антона Геращенко, місцеві мешканці не виявляли опору діям сил АТО, хоча представники КПУ закликали їх вийти на вулиці, щоб захистити терористів. Після завершення операції розпочався розбір барикад. У результаті операції було знищено укріплену позицію по вулиці Грецькій, ліквідовано 5 бойовиків та їхню військову техніку, 17 отримали поранення, 20 терористів заарештовано. На блокпосту у бік Донецька було затримано автомобіль, повністю завантажений зброєю, що намагався прорватися. Жоден мирний мешканець не постраждав. Під

час звільнення міста отримали поранення п'ять бійців Національної гвардії, один з них – важкого ступеня тяжкості [52].

Протягом червня – липня 2014 р. бійці батальйону затримали лідерів бойовиків: Василя Черненка, Олексія Пабушкова «Грека» та ін. На початку липня перекрили канали постачання зброї бойовиків на території Донеччини і повністю контролювали узбережжя Азовського моря на Донеччині.

«Азов» сприяв звільненню м. Мар'їнки від терористів (4 серпня 2014 року), з 10 серпня 2014 року «Азов» приймав участь у боях за м. Іловайськ, які тривали до кінця серпня [79].

Бої під Іловайськом позначили собою першу зустріч Збройних Сил України з регулярними частинами російської армії. Українські збройні сили відбили наступ противника на Донбасі та перейшли до оборони. Українське керівництво використало загальне замішання від початкових успіхів російських військ та поширення дезінформації про «важкі втрати» ЗСУ, щоб провести інформаційну операцію. Основною метою було досягнення перемир'я, нав'язуючи ворогові такі умови, які ускладнювали б його здатність до подальших широкомасштабних воєнних дій.

Згодом події під Іловайськом прокоментував і сам Президент України Петро Порошенко: «Коли ми говоримо про Іловайськ чи про Дебальцеве, дайте собі звіт, що там були тільки російські солдати. І скажіть правду про це суспільству...Якщо згадати, з чого ми почали, через що пройшли, і хтось буде мати сміливість сказати, що це є поразка, я точно з цим не погоджуся. Наголошую, що ми зруйнували план Путіна, як би банально це не звучало, знищити Україну, наказати нас за Революцію гідності. Ми маємо зараз іншу державу» [68].

Початковий етап прямої агресії з боку Росії розпочався 20 серпня, а активний період – 24 серпня. В цей день розпочався контрнаступ, під час якого основною силою були регулярні війська Росії, які склалися з восьми батальйонних тактичних груп: чотири з них були направлені на Донецький напрямок, а ще чотири – на Луганський. На Донецькому напрямку вони вдарили

на південний схід в районах Амвросіївки – Кутейникова, Тельманова та Новоазовська. Виникла загроза захоплення Маріуполя і відкриття коридору до Криму. Російські війська зупинилися на околицях Маріуполя, українські регулярні частини почали залишати місто, і його оборону здійснювали лише легкоозброєні добровольчі підрозділи [54].

Слушною є думка першого заступника Командувача ракетних військ та артилерії Збройних Сил України Ю. Ярусевича щодо того, що захоплення Маріуполя відклали жорсткі бої в Іловайську та призвели до втрат російських військ: «На нашу думку і думку багатьох військових експертів, приблизно 28–30 серпня регулярні підрозділи російської армії мали захопити місто Маріуполь. Це дозволило б відрізати нас від Азовського моря і, за сприятливих обставин, просунути глибше в нашу країну. Однак, крім трагедії, Іловайськ також відображає подвиг наших військових».

Говорячи про Іловайський котел, варто визнати, що це стало деморалізуючою поразкою для України, що спричинило недовіру до політичного та військового керівництва країни серед суспільства, яке очікувало переможних звітів про успішне завершення АТО. Однак битва при Іловайську також стала першою у новітній історії зіткненням на полі бою між українськими та російськими регулярними військами. Вона показала технічну та моральну перевагу Росії, а також проблеми з управлінням військами та необхідність інтеграції добровольчих батальйонів до структур державної безпеки. У той же час, битва при Іловайську продемонструвала, що російські війська можуть бути переможені, і багато російських військовослужбовців потрапили в полон. Однак втрата українських бійців була значною, що стало результатом віроломства російської сторони. Таким чином, українська армія, яка здатна була визволити населення Донбасу від терористів, не була готова до повноцінних бойових дій проти вишколених російських військ.

Внаслідок Іловайського котла Україна змушена була сісти за стіл переговорів з Росією. Вже 26 серпня у Мінську відбулася багатогодинна зустріч П. Порошенка та В. Путіна, яка, за словами українського президента, була «дуже

складною», тоді як російський президент оцінив зустріч як «достатньо відвертою» [43].

У підсумку, 5 вересня 2014 року у Мінську був підписаний протокол про припинення вогню, який передбачав формування 30-кілометрової зони розмежування та контроль над українсько-російським кордоном фахівцями ОБСЄ [43].

17 вересня 2014 року наказом Міністра внутрішніх справ України Арсена Авакова батальйон «Азов» було реорганізовано та розширено до полку з тією ж назвою. Командиром новоствореного полку залишився Андрій Білецький [72]. Представники миколаївського загону «Азов» оголосили на прес-конференції 25 вересня 2014 року, що їхні плани включають відкриття мобілізаційного центру та тренувальної бази для добровольців у Миколаєві [78].

9 жовтня було ухвалено рішення перевести полк особливого призначення «Азов» МВС України до складу Національної гвардії України. Це дозволило забезпечити спеціальне навчання та комплектацію бійців, розпочати формування штатів і резерву, а також передати полку бойову техніку [82]. 11 листопада міністром внутрішніх справ України Арсеном Аваковим було підписано наказ про включення полку «Азов» до складу Національної гвардії України з подальшою доукомплектацією його до бойового стандарту бригад Національної гвардії [90].

Добровольчий батальйон «Азов» завжди вважався небезпечним ворогом для росіян. Це зумовлено його високою боєздатністю, рішучістю та добре організованою структурою. Бійці «Азову» були відомі своєю відвагою і ефективністю в бойових операціях, що робило їх одними з найбільш грізних супротивників на полі бою.

Прикладом цього є події 28 листопада, коли розвідгрупа полку «Азов» знищила розвідувальну групу проросійських сил, що діяла в околицях Маріуполя. Два бойовики були вбиті, одного поранено. Попри інтенсивний артилерійський вогонь, українські сили змогли відступити без втрат. Ця операція

підкреслює майстерність і професіоналізм бійців «Азову», а також їхню здатність ефективно протистояти ворогу навіть у складних умовах.

Російська пропаганда відображає «Азов» як неконтрольоване небезпечне збройне утворення, яке впливає на формування державної політики в Україні [97]. Звісно росіяни приховують той факт, що «Азов» має офіційний статус підрозділу Національної Гвардії України та підпорядковується Президенту України як Верховному Головнокомандувачу. За всю свою історію «Азов» не мав спеціальних привілеїв або окремої ієрархії [25].

Полк «Азов» відрізнявся високою організованістю та мотивацією свого складу. Це пояснюється передусім тим, що він складався з добровольців, які свідомо обирали службу в цьому підрозділі, що значно підвищувало їхню мотивацію і бойовий дух. Високі стандарти вступу до «Азову» були розроблені на основі норм НАТО, що гарантувало, що лише найкраще підготовлені та найрішучіші кандидати могли стати частиною полку [97].

Протягом осені 2014 р. відбувалася доукомплектація полку (800 чол.). А з початку 2015 року батальйон «Азов» брав участь в Павлопіль-Широкінській наступальній операції. Саме Широкине мало важливе значення для оборони Маріуполя [87].

Операція розпочалась 10 лютого 2015 року. Вже в перший день азовці повністю контролювали Широкине, наступні два дні – 11-12 лютого – точилися оборонні бої поблизу, того ж, Широкіного, в цих боях азовці зазнали перших втрат Дмитро «Брат» Коряк загинув через осколкове поранення від ворожої міни [87].

«Я просто воюю за свою країну. Якщо я зараз не буду боронити її у Маріуполі, то скоро все буде у Полтаві та Києві. Війну не виграти, якщо кожен буде триматись за свою стріху... Це шанс якщо не для мене, то для моїх дітей – жити у дійсно незалежній державі, жити вільно. Те, що ми зараз маємо, – це результат занепаду культури та освіти. Якби мешканці Донбасу навчалися у проукраїнських традиціях, вони б не вірили тим пустим міфам, якими зараз забиті їхні голови. А росіянам краще розбиратися зі своїми «дураками та

дорогами» і до нас не лізти. Найстрашніше те, що у них є люди, які підтримують терористів. Якщо вони у цьому дусі виховують своїх дітей, то вже моїм дітям доведеться з ними воювати», – саме так коментував Дмитро «Брат» Коряк ситуацію в країні для документального ролику від проекту «Babylon'13» [47].

Під час ведення операцій бійці з полку «Азов» надавали гуманітарну допомогу жителям визволених населених пунктів. 13 лютого тривали постійні артилерійські та танкові сутички. У цей день противник використовував російські танки. Наступного дня 14 лютого стався найбільш запеклий бій. Терористи розпочали наступ на позиції полку біля Широкиного вже о п'ятій ранку, використовуючи танки та артилерію. Бій завершився у вечірні години, українські військові знищили противника. Втрати ворога становили до сотні вбитих. Українська артилерія зруйнувала велике групування російської техніки та знищила склади з боєприпасами.

15 лютого 2015 року командир полку «Азов» Андрій Білецький оголосив про припинення наступальної операції через перемир'я. Терористи намагалися прорватися у Широкине за допомогою бронетехніки, проте були зупинені азовцями. Почалося позиційне протистояння.

Завдяки проведеній наступальній операції лінія фронту була відведена від міста Маріуполь, було звільнено 5 населених пунктів (Широкине, Бердянське, Лебединське, Комінтернове, Павлопіль), а за прапор України та мирних містян віддали своє життя 14 азовців.

Окрім втрат під час Павлопіль-Широкинської наступальної операції полк отримав бойову підтримку з інших підрозділів. Участь у боях разом із азовцями брали також військові із таких підрозділів, як рота особливого призначення МВС «Берда», батальйон оперативного призначення «Донбас», батальйон спеціального призначення «Скіф», 37-ий ОМПБ, морська піхота України, 79-а ДШБ, окрема рота поліції «Східний Корпус» та Національна гвардія України.

Павлопіль-Широкинська операція до сьогодні залишається однією із найуспішніших військових операцій за перші роки війни з росією. Проте важливість цих боїв полягає не лише в військовому успіху, але і в історичному

та моральному значенні. Ця перемога показала, що ми здатні не лише захищати, але і атакувати та швидко відвойовувати своє [87]. «Широкинська операція» дозволила відсунути лінію фронту від мирного українського міста та забезпечити його мешканців від постійних обстрілів російських найманців [52].

Слід сказати, що добровольці, які вступали до «Азову», проходили суворий відбір, що включав фізичні, психологічні та професійні тести. Це забезпечувало, що полк складався з високоорганізованих та компетентних бійців, готових виконувати складні завдання. Крім того, «Азов» мав розвинену систему внутрішньої дисципліни та управління, що сприяло високій координації та ефективності бойових дій. 17 квітня 2016 року була відкрита «Військова школа імені Євгена Коновальця» стала першою спеціалізованою школою в Україні, призначеною для навчання сержантів. Її відкриття відбулося на тренувально-мобілізаційній базі полку «Азов» у Києві, розташованій на колишній території заводу «АТЕК». Перша група Військової школи складалася з 50 бійців полку «Азов» [98].

Оскільки більшість добровольців, що відправлялися на схід України під час російсько-української війни, мали лише базову підготовку як «курс молодого бійця», головною метою цього закладу стало забезпечення якісної військової освіти для реформування армії. Навчання проводиться за стандартами НАТО з підвищеною фізичною та психологічною підготовкою під керівництвом офіцерів грузинської армії. Багато з інструкторів мають значний військовий досвід та фахову освіту, більшість з них отримали офіцерську освіту в США за програмою «зелених беретів». При розробці системи навчання використовувалися досвід Грузії, США та Естонії. Згідно з інструкторами Військової школи, для навчання сержантів були перекладені навчальні матеріали та методичні посібники передових армій світу за допомогою українських волонтерів. Підготовка відбувається у дві фази: навчання інструкторів та навчання командирів підрозділів [98].

18 червня 2015 р. у річницю звільнення Маріуполя від проросійських сепаратистів командир полку Андрій Білецький повідомив про реорганізацію

полку Азов у окрему бригаду спеціального призначення, його штат збільшився до 2, 5 тис. бійців. На червень 2018 року через «Азов» пройшло близько 5000 осіб [61].

Азовці постійно демонстрували свою здатність не лише захищати позиції, але й проводити активні наступальні операції навіть у найскладніших умовах. У серпні 2016 року полк займався охороною блокпостів біля Запоріжжя. У ніч на 29 серпня 2019 року бійці полку «Азов» провели успішну операцію проти диверсійно-розвідувальної групи (ДРГ) проросійських сил на Світлодарській дузі. Ця операція стала черговим підтвердженням високого рівня бойової підготовки та злагодженості дій підрозділу.

Російські наративи про полк «Азов» поширилися також у західних ЗМІ. Деякі видання пропагували схожі тези, описуючи полк як «неонацистський батальйон», «ультраправих радикалів» або «нацистський батальйон» [25]. Ці обвинувачення звучали протягом восьми років, включаючи період повномасштабного вторгнення, і були представлені у виданнях, таких як The Telegraph, The Times, The New York Times, Vice [97]. Такі публікації значно вплинули на сприйняття «Азову» за межами України, часто затьмарюючи реальні досягнення та значення цього підрозділу у війні на сході України.

Це позиціонування призвело до того, що бюджет США на 2018 рік заборонив передачу зброї та будь-яких траншів військової допомоги Україні на потреби полку. Цю поправку запропонував конгресмен Ро Ханна від Демократичної партії, це підтримали як демократи, так і республіканці. У 2019 році 40 членів Палати Представників США звернулися до Держсекретаря Майка Помпео з вимогою внести полк «Азов» до переліку терористичних організацій. Проте звернення з невідомих причин не було підтримане в Державному департаменті, і полк так і не отримав зброї [97].

Російська пропаганда будується проти «Азову» на трьох основних аспектах: символіка, ідеологія та організація структури [25]. На емблемах добровольчого батальйону Міністерства Внутрішніх Справ (МВС) України, а згодом Окремого загону спеціального призначення (ОЗСП) Національної Гвардії

України (НГУ) «Азов є монограма, яка складається з двох літер («І» та «N»). Російська пропаганда неправомірно асоціює цей символ з так званою руною «Wolfsangel», що була притаманна деяким угрупованням нацистської Німеччини під час Другої світової війни [97].

Однак, насправді, як на старих шевронах та прапорах «Азову» у 2014 році, так і на сучасних у 2024 році, зображений знак під назвою «Ідея Нації», який відомий в Україні ще з часів Середньовіччя. Це монограма, що складається з двох літер «І» та «N», у формі, яка відповідає їхньому вигляду у період використання староукраїнського алфавіту (до XVIII ст.) [25].

Російська пропаганда також поширює твердження, що ідеологія батальйону «Азов» ґрунтується на расизмі, неонацизмі, антисемітизмі та інших формах ксенофобії. Проте серед складу «Азову» є і були представники різних національностей, таких як кримські татари, картвельці, хорвати, греки, росіяни та білоруси [97].

Найпопулярнішою тезою серед російських пропагандистів є твердження про наявність неонацистської ідеології в Україні. Щодо самого батальйону, керівництво визнає, що під час його становлення у 2014 році деякі особи із сумнівною репутацією дійсно брали участь [104].

«У нас з самого початку були ультрарадикали, але це були окремі особи, більшість з яких були відсіяні часом, або вигнані», – зазначив заступник командира полку «Азов» Святослав Паламар [97]. Зараз у полку немає радикалів, і у березні 2022 року «Азов» засудив нацизм і сталінізм у зверненні до росіян [25].

Щодо ідеології, яку деякі військовослужбовці приймають, вона полягає в українському націоналізмі, але така ідеологія є поширеною серед різних військових формувань та членів українського суспільства. Офіційно «Азов» не має власної ідеології [97].

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. Російському командуванню, звісно, хотілося взяти реванш після невдачі в 2014 році, тому Маріуполь став однією з їхніх першочергових

цілей, першим удар мусили прийняти морпіхи 36 ОБрМП біля селища Піщовик [79].

Маріуполь, як стратегічне місто на узбережжі Азовського моря, мав велике значення для обох сторін конфлікту. Для росії контроль над Маріуполем означав би забезпечення сухопутного коридору до Криму та посилення своїх позицій у регіоні. Крім того, місто є важливим промисловим центром, що додатково підкреслює його стратегічну цінність.

Протягом наступних місяців місто зазнавало інтенсивних обстрілів і атак з боку російських військ. Незважаючи на це, захисники Маріуполя, включаючи полк «Азов», чинили запеклий опір. Вони успішно стримували наступ ворога, завдаючи значних втрат і ускладнюючи просування російських сил.

Окрім східного напрямку російські військові наступали з півночі з району селища Анадоль стрімко просуваючись до Маріуполя, так само росіяни просувалися із заходу з району населеного пункту Мангуш. Згодом росіяни розмістили артилерію в захопленому містечку Тополине на півночі з якого постійно обстрілювали житлові райони Маріуполя [79].

26 лютого вже було зрозуміло, що місто намагаються оточити і прийдеться вести бойові дії в повному оточенні. 27 лютого російська армія атакувала Сартан, Старий Крим та Гнутове. У той же час тривали бої за Волноваху поблизу Маріуполя. Після не тривалих обстрілів міста російські війська пройшли об'їзною дорогою Мангуша, розташованою лише за 10 кілометрів від Маріуполя. Вже тоді азовці розуміли що боєприпасів для оборони буде не вистачати за для утримання міста [79].

Важкі бої тривали на підступах до Маріуполя, переважно на півночі та сході. Українські військові вирішили залишити аеропорт, який протягом восьми років був однією з головних баз оборони міста. На південному заході 4 березня у місто також прорвалося кілька ворожих танків, але без підтримки піхоти – вони хаотично переміщалися в районі Черьомушек, обстрілюючи будинки [79].

Через два дні сили оборони залишили цегельний завод на околиці міста, туди зайшли батальйонна тактична група противника (яка належала до 102-го

полку 150 МСД). Танкісти з батальйону «Азов» з високого пагорбу над територією заводу нанесли артилерійський удар по російським військам, знищивши один танк і бойову машину піхоти, а також пошкодивши кілька інших бойових машин в промзоні заводу. Після цього на позиції вступила піхота, підтримана двома Т-64Б1М з полку «Азов» та одним або двома Т-80 з 36-ї ОБрМП. Вдалося захопити два Т-72Б3. Після завершення операції українські сили відійшли [79].

Росіяни вперто наступали, однак висока мотивація і рішучість азовців зіграли ключову роль у захисті Маріуполя. Один із ілюстративних моментів – це бій у Покровському, на південно-західній околиці Маріуполя. Бронетранспортер БТР-4 «Буцефал» з полку «Азов» знищив бойову машину піхоти БМП-1 та танк Т-72Б3 ворога, після чого піхота очистила вулиці, знищуючи ворогів. Пізніше того самого дня саме через Покровське російські сили спробували проникнути в місто величезною колоною під час припинення вогню та створення зеленого коридору [79].

Неможливо залишити без уваги один із безлічі воєнних злочинів, що були скоєні російськими окупаційними військами на Донеччині, полягав у обстрілі пологового будинку та дитячої лікарні в Маріуполі, це сталося 9 березня. 10 березня у міській раді було оголошено перші дані про постраждалих та загиблих в результаті авіаудару по пологовому будинку та дитячій лікарні: згадувалося про 17 поранених, серед яких були діти, жінки та медичний персонал, і трьох загиблих, включаючи дитину [86].

Але це не був єдиний акт тероризму, оскільки через тиждень після обстрілу пологового будинку, російський літак скинув авіабомбу на драматичний театр, розташований у центрі Маріуполя. Будівля театру була притулком для понад 1000 людей. За даними прокуратури Донеччини, внаслідок обстрілу загинули приблизно 600 людей, а щонайменше 400 отримали поранення. Однак встановити точну кількість стану не можливо через те, що місто перебуває під окупацією [102].

Азовцям повільно доводилось відступати, поки в один момент військові не відійшли до «Азовсталі» – місце, яке стало фортецею українського супротиву. 16 квітня бої все ще точилися в центрі Маріуполя, російські військові повільно просувалися, беручи під контроль вулиці міста. Зокрема, окупантам вдалося захопити базу 12-ї бригади Національної гвардії, портовий центр управління, будівлі прокуратури та поліції. Українські війська, щоб зберегти сили, поступово відступали до Азовсталі, здійснюючи контратаки [16].

Перш ніж продовжити слід зауважити те як була влаштована «Азовсталь» [Додаток Б]. 1, 3, 4, 6, 7, 9 – цехи, де розташовувались цивільні; 2 та 5 – цехи з військовими; 10 – залізнична станція, де перебували військові; 8 – цех, де перебували цивільні, і де пізніше облаштували санчастину для поранених бійців, окрім цього на території заводу розташовано 36 бомбосховищ, кожне призначене для близько 60 людей. Всі ці структури споруджені відповідно до вимог цивільного захисту, з бомбосховищами, які розташовані нижче рівня землі. Зазвичай це підвальні приміщення, а нижче рівня знаходяться бомбосховища, обладнані двома виходами, масивними металевими дверима, системою замків і подвійною системою вентиляції. Підготовка бомбосховищ до можливих воєнних дій розпочалася ще у 2014 році, коли їх оснастили стільцями, ліжками та вентиляційною системою. До цього ці приміщення або залишалися порожніми, або використовувалися як складські приміщення. У бомбосховищах зберігалися аптечки, запаси їжі та води на два тижні. Двічі на рік працівники заводу проходили тренування з надзвичайних ситуацій та відправлялися в бомбосховища [16].

20 квітня підрозділи поліції та прикордонників були заблоковані на території маріупольського порту. Військовослужбовці з 36-ї бригади морської піхоти та бійці «Азову», використовуючи бронетехніку та під прикриттям вогню, зуміли прорватися до них і евакуювати близько 500 осіб на територію заводу «Азовсталь», який став центром опору у місті [50]. 20 квітня 2022 р. у Твіттері заступник командира полку Святослав Паламар «Калина» опублікував

відеозвернення з приводу евакуації цивільного населення та військового гарнізону з міста Маріуполь [76].

21 квітня командування російської армії оголосило, що Маріуполь перейшов під їх контроль. Святослав Паламар, заступник командира полку «Азов», заявив, що гарнізон Маріуполя залишається на обороні на заводі та закликає до деблокади заводу «Азовсталь». З 25 квітня розпочалася кругова оборона заводу та бої всередині промислового комплексу [16].

Беручи до уваги події, які відбувалися в Маріуполі та «Азовсталі», російські пропагандистські сили не могли уникнути такої можливості тому, протягом тижня з 18 по 25 квітня російські медіа майже щодня поширювали дезінформаційні прогнози щодо того, як довго українські військові ще протримаються на території комбінату «Азовсталь». 19 квітня кадиров відверто заявив, що «бандерівців у Маріуполі доб'ють вже сьогодні». Після того, як цей прогноз не справдився, 21 квітня він знову стверджував, що «Азовсталь» повністю перейде під контроль російських військових «до або після обіду». Пізніше Шойгу висловив новий прогноз, вказавши, що «на завершення операції в «Азовсталі» потрібно 3-4 дні» [101].

Оскільки Маріуполь був оточеним зі всіх сторін в тому числі із моря, через це російська авіація розпочала обстріл території металургійного комбінату важкими авіабомбами вагою від трьох тонн. Головна мета ворожої армії полягала в знищенні наземних споруд та проникненні до підземних сховищ, де перебували захисники заводу «Азовсталь» та цивільні мешканці Маріуполя [50]. Під час обстрілів та оточення на заводі діяв військовий госпіталь. Наприкінці квітня кількість поранених перевищила 400 осіб, і щонайменше третина з них потребувала негайної допомоги. За словами парамедика з полку «Хасан», більшість поранених привозили з саморобними джгутами або пов'язками, щоб якось зупинити кровотечу. Антибіотики та засоби для знеболення закінчувалися, а також не вистачало засобів для зменшення запалення. «За таких обставин деяка частина поранених невідворотно загине», – відзначав «Хасан». Ці люди помирали в незадовільних санітарних умовах та «жахливих муках» [50].

Російські військові проводили десятки авіаударів по промислому комплексу «Азовсталь». Наприкінці квітня були пошкоджені залізобетонні перекриття, частково не витримали навантаження: одним з результатів стало зруйнування бункера, де розташовувався шпиталь та операційна [16].

Спроби евакуювати цивільних із заводу розпочалися ще в березні. Проте справжнє масове вивезення цивільного населення через зелені коридори вдалося здійснити лише в кінці квітня. На початок травня на території «Азовсталі» не залишилося жодного цивільного [61].

13 травня росіяни розпочали наземну операцію проти українських захисників в Маріуполі. Намагалися зламати опір українських воїнів, постійними бомбардуваннями з літаків та артилерійськими обстрілами. Росіяни використовували запалювальні або фосфорні бомби. На 16 травня пропагандистські ЗМІ кремля поширили дезінформацію, стверджуючи, що частина військових з полку «Азов» «здалися у полон» російській армії. Україна негайно спростувала цей фейк [104]. Вище військове керівництво видає наказ про збереження життів бійців гарнізону та припинення оборони: місто Маріуполь уже під контролем російської армії, меткомбінат практично повністю зруйнований та заблокований. Приблизно дві тисячі військових покидають Азовсталь та здаються у полон. Героїчна оборона Маріуполя тривала 86 дні [50]. За даними командування полку «Азов», з 24 лютого по 15 квітня 2022 року, полк «Азов» під час оборони Маріуполя знищив близько 2,5 тисячі особового складу ворога, поранили понад 5 тисяч російських загарбників. Станом на квітень 2022 року, за підрахунками полку «Азов», це 15 % від загальних втрат ворога в Україні.

Приблизно о півночі Міністерство оборони України підтвердило проведення операції з евакуації. Заступниця міністра Ганна Маляр повідомила, що військова розвідка, Збройні сили, Національна гвардія і прикордонна служба здійснили операцію з порятунку оборонців Маріуполя, що заблоковані на території комбінату «Азовсталь». За її заявами, 16 травня 53 важкопоранених українців було евакуйовано до медичного закладу у Новоазовську для надання

медичної допомоги. Ще 211 осіб були доставлені через гуманітарний коридор до Оленівки. Обидва міста розташовані на території, контрольованій самопроголошеною «Донецькою народною республікою» (ДНР) [61].

Пізніше представники полку «Азов» опублікували заяву щодо поточної ситуації. У заяві не було ні спростування, ні підтвердження угод щодо евакуації; замість цього, повідомили про виконання наказу «вищого керівництва держави». 20 травня, на 86-й день оборони Маріуполя, залишки гарнізону, згідно з наказом керівництва, зупинили супротив, здавшись у полон російським військам.

«З метою збереження життів усі члени Маріупольського гарнізону дотримуються рішення, схваленого вищим військовим командуванням, і сподіваються на підтримку українського народу», – йдеться у заяві [61].

31 травня міноборони росії повідомило про вилучення 152 тіл військових захисників «Азовсталі», в тому числі і спецпідрозділу «Азов» з підвалів заводу. 6 червня Володимир Зеленський заявив, що у російському полоні опинилися понад 2,5 тисячі українських бійців з «Азовсталі», їхнім визволенням займається Головне управління розвідки Міноборони України. Більша частина азовців потрапила до колонії в тимчасово окупованій Оленівці на Донеччині, а командування полку – до Росії [16].

29 червня відбувся перший обмін полоненими між російською федерацією та українською стороною. Дякуючи роботі Головного управління розвідки, додому повернулися перші бійці з полку «Азов». У загальному обміні взяли участь 144 військовослужбовці, серед яких 95 – бійці, які брали участь в обороні Азовсталі. У списку для обміну була зазначена лише одна жінка-військовослужбовець. Проте, довгий час залишалася значна кількість жінок-медиків, які виконували бойові завдання на території гарнізону Маріуполя [71].

У ніч з 28 на 29 липня сталася трагедія в Оленівці, де було скоєно масове вбивство українських військовополонених. Згідно з повідомленням Головного управління розвідки України, трапився вибух на території Волноваської виправної колонії №120. У Генеральному штабі ЗСУ підтвердили обстріл колонії

в Оленівці та вказали, що це може бути спроба російських сил приховати наслідки тортур, що зазнають полонені [71].

Відразу після вибуху російська сторона стверджувала, що його спричинив обстріл зі знярядь HIMARS. Того ж вечора було оприлюднено дві українські заяви. Перша, що видали спільно СБУ, ЗСУ та Міністерство оборони, заявила, що це був спланований теракт з боку росії, оскільки жоден працівник колонії, бойовик так званої «ДНР» чи російський військовий, які згідно з коментарями російської сторони охороняли приміщення, не постраждав. Друга заява від Головного управління розвідки заявила, що вибух був спровокований найманцями приватної військової компанії «Вагнера» під керівництвом Євгена Пригожина [55]. З інтерв'ю Олександра Дідура, який був військово полоненим і перебував в Оленівці розповідав, що лише бійці з полку «Азов» перебували у власних бараках, а саме в першому, другому, дев'ятому і десятому. «Азовців» тримали окремо від інших, тоді як усі інші ув'язнені розміщувалися у бараках випадковим чином – з ким кому довелося [13]. У результаті цього теракту загинуло щонайменше 50 українських військових 130 – отримали поранення. Наразі деталі події в Оленівці невідомі, оскільки ООН припинила місію, яка мала розслідувати цей інцидент [16].

У вересні 2022 р. відбувся один з найбільших обмінів військовополоненими між Україною та росією, під час якого було повернуто 215 військовослужбовців, у тому числі кілька видатних командирів, які перебували у Туреччині без доступу до комунікації до завершення війни. Проте ще близько 700 військовослужбовців з полку «Азов» залишаються у російському полоні. Звільнені бійці постійно закликали не забувати про своїх товаришів у полоні. Після звільнення з полону командного складу «Азову», частини офіцерів і солдатів, полк почав набір особового складу і відновлення боєздатності. З жовтня 2022 року підрозділи «Азову» брали участь в боях на півдні України.

В лютому 2023 року полк «Азов» був перетворений на бригаду Національної гвардії України [71]. Швидко перейшовши від Окремого загону

спеціального призначення до бригади, він став значною силою у боротьбі за територіальну цілісність України.

У травні 2023 року бригада була задіяна на Оріхівському напрямку під час початку контрнаступу. З серпня 2023 року «Азов» виконував бойові завдання на Лиманському напрямку. Бойові дії на Оріхівському напрямку та бої за Новопокровку свідчать про активну участь бригади у важливих операціях. Також виконання бойових завдань на Лиманському напрямку підкреслює розгалуженість дій полку та його здатність ефективно діяти у різних сценаріях.

12 лютого 2024 р. Окремий загін спеціального призначення «Любарт» увійшов до складу 12-ї бригади спеціального призначення «Азов», як п'ятий батальйон спеціального призначення. Цей підрозділ був створений з ветеранів полку «Азов» після початку повномасштабного вторгнення. Бійці «Любарта» брали участь у звільненні Київщини, боях за Нескучне та Велику Новосілку, обороняли Бахмут, форсували Дніпро на Херсонщині і бились на Запорізькому напрямку.

Кремінський напрямок є одним із важливих стратегічних напрямків в червні 2024 р., де ведуться бої за контроль над територією та перерізання ворожої логістики. Перерізання ворожої логістики – це важлива стратегія, спрямована на ускладнення постачання ворожих військ, їхню розвідку та комунікації. Це може включати блокування доріг, залізниць, аеродромів, а також знищення техніки та транспортних засобів противника. Бійці роти ударних безпілотних авіакомплексів «Азова» ефективно знищують рухомі цілі та економлять БК інших вогневих засобів бригади. Місцеві дороги знаходяться під вогневим контролем FPV-дронів 12-ї бригади «Азов».

11 червня 2024 р. адміністрація президента США Джо Байдена зняла заборону на постачання американської зброї бригаді «Азов», матиме доступ до військової допомоги США, як і будь-який інший підрозділ ЗСУ.

Добровольчий батальйон «Азов» став важливим елементом українського військового ландшафту, демонструючи високу мотивацію, відвагу та патріотизм його бійців. Батальйон «Азов» був сформований у 2014 році на хвилі

добровольчого руху, що виник у відповідь на російську агресію. Від самого початку свого існування батальйон став символом народного опору і готовності захищати Україну. Бійці «Азова» відіграли важливу роль у ключових боях російсько-української війни, особливо під час захисту Маріуполя. Їхній професіоналізм і самовідданість стали прикладом для інших підрозділів.

Історія батальйону «Азов» увійшла до шкільних програм, що свідчить про визнання їхнього внеску на державному рівні. Це також сприяє формуванню історичної пам'яті серед молодого покоління українців. Діяльність «Азова» вплинула на підняття морального духу українського суспільства. Батальйон став символом незламності та героїзму, який надихає українців на подальшу боротьбу за незалежність.

Незважаючи на значні досягнення, батальйон «Азов» також зіштовхнувся з певними викликами та критикою, як всередині країни, так і за її межами. Це стосується питань політичної ідеології та міжнародних відносин. Після важких випробувань та полону, багато бійців батальйону продовжують служити в Збройних силах України, готуючись до нових викликів і відновлюючи свої сили для подальшої боротьби. Історія батальйону «Азов» є прикладом високої громадянської свідомості та самовідданості, що залишає глибокий слід у національній пам'яті України. Вивчення цієї історії не лише висвітлює героїчні сторінки сучасної війни, але й сприяє розумінню складних соціально-політичних процесів, що відбуваються в країні.

РОЗДІЛ 2

ВОЇНИ «АЗОВУ» НА ЗАХИСТІ СУВЕРЕНІТЕТУ І НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

«Азов» – легендарне військове угруповання на території України, яке вже понад 10 років боронить суверенітет і територіальну цілісність України. Воїни «Азову» є яскравим прикладом мужності, патріотизму та відданості своїй країні. Вони проявляють виняткову відвагу та стійкість у боротьбі за незалежність України.

Білецький Андрій Євгенійович – український військовий, громадський та політичний діяч, засновник та перший командир полку «Азов» [Додаток В.1.]. Він народився 5 серпня 1979 року у місті Харків. Його батько, Євген Михайлович Білецький, походив із вікового роду козаків, народившись в селі Краснопавлівка на Харківщині, місці, що відзначалося відлунням героїчних подвигів минулих століть. Мати, Олена Анатоліївна Білецька, народилася в родині Лукашевичів, представників шляхетного українського роду, що зберігав традиції та спадщину української культури [49]. З юних років активно займався спортом, здобувши перший юнацький розряд з боксу. Пізніше займався ножовим боєм, фехтуванням, практичною стрільбою та іншими видами спорту, в яких досяг значних успіхів. Ці навички дозволили йому вивести на високий рівень систему тренувань в очолюваних ним організаціях [75].

У 2001 році закінчив історичний факультет Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна з дипломом з відзнакою. Його дипломне дослідження було присвячене діяльності Української повстанської армії. Після завершення навчання працював викладачем у Харківських вишах та продовжував досліджувати військову історію України. Неформальним керівником його наукової діяльності був відомий український історик Ярослав Дашкевич [75].

Зі студентських років активно долучившись до націоналістичного руху, у 1999 році він і група спортсменів-націоналістів з Харкова намагалися

приєднатися до військових дій в Косово, щоб протистояти експансії на Балканах [89].

Також він брав участь у протестах у Києві в 2001 році, за що потрапив під адміністративний арешт та став об'єктом тиску з боку СБУ на університетське керівництво. Очоливши харківський загін Всеукраїнської організації «Тризуб ім. С. Бандери», він активно співпрацював з іншими націоналістичними групами та боровся проти лібералізації та перетворення СНПУ в ВО «Свобода» [105].

Після розпуску «Патріоту України» створив нову організацію, яка відділилася від партійних структур, і з самого початку був її головним лідером. Перебуваючи у в'язниці без вироку суду, він був звільнений Верховною Радою в 2014 році та приєднався до подій на Майдані. Члени «Патріота України» стали основою для формування «Правого сектора» під час Євромайдану, а Білецький був обраний керівником силового блоку «Правого сектора» на сході України.

У березні 2014 року проросійські бойовики спробували захопити офіс «Патріот України» на вулиці Римарській у Харкові. Напад, який очолював Арсен Павлов, відомий як «Моторола», здійснили разом із сотнею бійців «Оплоту» та російськими байкерами «Нічні вовки», що блокували будівлю. Оборonoю керував Андрій Білецький. Після нічного бою з використанням вогнепальної зброї бойовики відступили, проте проукраїнських захисників затримала міліція. З березня по травень 2014 року Білецький організував і очолив загін «Чорний корпус» – один з перших добровольчих загонів. 5 травня 2014 року Андрій Білецький заснував батальйон територіальної оборони «Азов» і став його першим командиром. У червні 2014 року «Азов» зіграв ключову роль у звільненні Маріуполя. Під командуванням Андрія Білецького батальйон успішно зачистив місто від терористів, зазнавши мінімальних втрат. 10 вересня 2014 року «Народний фронт» включив Білецького до складу Військової ради, дорадчого органу, що готував пропозиції щодо підвищення обороноздатності країни. 17 вересня 2014 року батальйон «Азов» був розширений до полку, і Білецький залишився його командиром. 9 жовтня 2014 року полк «Азов» перейшов у підпорядкування Національної гвардії та отримав важке озброєння, включаючи

танки та артилерійський підрозділ. У лютому 2015 року полк «Азов» провів наступальну операцію в районі Широкиного, звільнивши п'ять населених пунктів на схід від Маріуполя. У червні 2015 року Андрій Білецький повідомив про реорганізацію полку «Азов» в окрему бригаду особливого призначення. У 2016 році підрозділи «Азову» були виведені до Запорізької області [26].

Згодом він став народним депутатом і обійняв посаду заступника голови Комітету національної безпеки та оборони, використовуючи свій вплив для зміцнення оборонного фронту. Також він ініціював створення громадської організації «Цивільний Корпус Азов» та першого дитячого табору «Азовець». Білецького звинувачують у неонацизмі, зокрема через його брошуру «Слово білого вождя» [83]. Андрій Білецький заперечує зв'язок із нацизмом та використання полком «Азов» нацистської символіки. У 2016 році він очолив політичну партію «Національний Корпус», яка об'єднала різноманітних активних громадян [32].

Серед його нагород є орден «За мужність» III ступеня, присуджений 2 серпня 2014 року, як визнання особистої мужності та героїзму, проявлених у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України [75]. Ювілейну медаль «25 років незалежності України» йому вручили 19 серпня 2016 року за значні особисті заслуги у становленні незалежної України, утвердженні її суверенітету та міжнародного авторитету, а також за вагомий внесок у державне будівництво, соціально-економічний і культурно-освітній розвиток, активну громадсько-політичну діяльність та сумлінне служіння українському народу [75]. Звання Почесного громадянина Маріуполя йому було присвоєне 30 грудня 2014 року як визнання за розробку та реалізацію плану звільнення міста від терористичних угруповань, значний внесок у збереження міста, підтримку державності, демократії та народовладдя на його території [75].

Ігор Володимирович Михайленко народився у Харкові в українській родині, але своє доросле життя розпочав у селі Чапаївка Пологівського району Запорізької області [Додаток В.2]. Після вступу до Харківського Політехнічного університету у 2004 році він познайомився з Андрієм Білецьким і приєднався до

Організації «Патріот України». В рамках цієї організації він активно брав участь у різноманітних заходах, від масових акцій до силових дій, також брав участь у зіткненнях з міліцією.

У серпні 2011 року відбувся збройний напад на офіс Харківського осередку «Патріоту України», під час якого Ігор Михайленко отримав серйозні поранення. Цей інцидент спричинив початок кримінальної справи, відомої як «Перша Справа Оборонців Римарської», і Михайленко опинився серед підозрюваних. Згодом, у вересні 2011 року, його разом з іншим членом «Патріоту України» заарештували. На їх підтримку були проведені акції протесту в різних містах України [64].

Михайленко був утримуваний у Харківському слідчому ізоляторі, відомому як «Холодногірська тюрма» до кінця зими 2014 року, коли його разом з іншими політв'язнями звільнили на підставі постанови № 4202 Верховної Ради «Про звільнення політв'язнів» [95].

Майже безпосередньо після визволення з в'язниці разом з Андрієм Білецьким він став співзасновником Чорного Корпусу – українського загону, який активно брав участь у різних операціях, таких як штурм клубу «Оплот», оборона Харківської облдержадміністрації, битва на Римарській вулиці та події в Маріуполі у травні 2014 року [64].

З 5 травня 2014 року він став добровольцем батальйону «Азов», а пізніше приєднався до його полку. Він особисто керував однією зі штурмових груп під час визволення Маріуполя 13 червня 2014 року, а також брав участь у визволенні Мар'їнки, Іловайської та Широкинської операцій.

До жовтня 2014 року він очолював 1-шу сотню полку «Азов», а після того, як Андрій Білецький став народним депутатом, сам став командиром полку. Він керував полком «Азов» до серпня 2016 року [64].

Після звільнення з армії він вступив до Острозької Академії на факультет правознавства. У лютому 2017 року він разом з колишніми військовими та активістами громадського руху створив Національні Дружини. Щорічно взимку вони організовують марш центром Києва та проводять урочисту церемонію

приведення нових активістів до присяги на площі Київської фортеці. У зиму 2018 року було прийнято в дружини понад 600 осіб, а в наступному році чисельність зростає до понад 1500. Під керівництвом Ігоря Михайленка Національні Дружини, як добровольчі помічники ДСНС, активно допомагали у ліквідації наслідків диверсій на військових об'єктах та порятунку постраждалих у Балаклєї на Харківщині, Калинівці на Вінниччині та Ічні на Чернігівщині. У грудні 2018 року під керівництвом Михайленка, з підтримкою Андрія Білецького, було відкрито найбільший український соціальний спортивний зал – «N.D.Gym». У січні 2019 року його обрали членом Вищої Ради Національного Корпусу [100].

Максим Жорін походить з Рубіжного на Луганщині [Додаток В.3]. У 2008 році він закінчив Рубіжанський політехнічний коледж ім. Порай-Кошиці Луганського національного університету, а в 2014 році – Київський університет технології та дизайну. Після приєднання до батальйону «Азов» Максим Жорін зайняв посаду керівника полку протягом 2014-2017 рр. Він брав участь у визволенні Маріуполя 13 червня 2014 року та у боях за Мар'їнку на початку серпня 2014 р., а також – в Іловайській операції в серпні 2014 року. Він також командував батальйонно-тактичною групою під час Широкинської наступальної операції 10 лютого 2015 року, що призвело до визволення декількох населених пунктів від окупантів. Протягом своєї участі в полку «Азов» з серпня 2016 по вересень 2017 року, Жорін був звинувачений у сприянні організації обстрілу демонстрації 9 травня 2017 року в селі Безіменне, яку проводили військові формування ДНР [55].

Починаючи з жовтня 2017 року, він активно займався політичною діяльністю, очолюючи партійні структури обласних осередків партії «Національний корпус» [101] у Харківській області та на міжобласному рівні. З 2020 року він обійняв посаду голови центрального штабу партії.

Після широкомасштабної російської агресії проти України, Жорін приєднався до формування добровольчого загону «Азов – Київ», а згодом приєднався до Окремого полку спеціального призначення ЗСУ, де відіграв важливу роль у плануванні оборонних заходів та організації дій на передовій. З

квітня 2022 року він перейшов до складу Спеціальних операційних сил. З 2023 року Максим Жорін займає посаду заступника командира 3-ї окремої штурмової бригади.

Денис Геннадійович Прокопенко народився у Києві 27 червня 1991 року [Додаток В.4]. Він отримав освіту в київській гімназії №59 та на факультеті германської філології Київського національного лінгвістичного університету. З дитинства він захоплювався спортом, активно займався футболом та єдиноборствами. Перед початком російсько-української війни він відзначався як великий прихильник та ультрас київського футбольного клубу «Динамо». Футбол для нього був не лише розвагою, але й важливим елементом, що сприяв дисципліні, командному духу і почуттю спільноти. Разом з дружиною вони люблять активний відпочинок і часто відправлялися в гори, де займалися лижним спортом. Його особистий рекорд – 91 км/год. [19].

11 липня 2014 року Денис Прокопенко розпочав свою військову службу у батальйоні «Азов». Він брав участь у всіх бойових операціях підрозділу під час літньої кампанії 2014 року, включаючи бої за Мар'їнку, Іловайськ і Широкине, де обіймав посаду гранатометника. Під час операції «Редіс» у Павлопіль-Широкинському напрямку з 10 по 15 лютого 2015 року він керував 1-ою ротою. Його військову кар'єру характеризували високі командні якості і у 2017 році він став командиром ОЗСП «Азов», стаючи наймолодшим командиром у історії Національної гвардії та Збройних сил України. Тоді йому було всього 26 років [47]. У батальйоні «Азов» Денис Прокопенко завжди підкреслював важливість навчання особового складу. Навчальні програми розпочиналися з освоєння та повторення сучасних протоколів надання медичної допомоги. Ці знання виявилися надзвичайно важливими під час оборони Маріуполя і допомогли врятувати багато життів. Основним досягненням було перетворення «Азову» з добровольчого загону в професійне бойове підрозділ, що відповідає сучасним військовим стандартам [69]. «Кожен боєць готовий покласти життя за «Редіса», адже той своєю чергою готовий зробити те саме за кожного «азовця», – Богдан «Тавр» Кротевич [24].

У 2020 році Денис Прокопенко розпочав навчання у Національному університеті оборони України, де вивчав програму з «Бойового застосування та управління діями військових частин механізованих і танкових військ».

Денис Прокопенко, який має коріння в етнічних карелів, пов'язує свої родинні зв'язки із радянсько-фінською Зимовою війною (1939–1940). Його прадід взяв участь у цих подіях, але після бою з радянськими військами був оголошений зниклим безвісти. Для вшанування пам'яті про свого прадіда Денис носив шеврон із зображенням етнічного прапора Карельської республіки. У своїх висловлюваннях він часто встановлював паралелі між російсько-українською війною та Зимовою війною в Фінляндії, називаючи їх подібними в суті і меті, оскільки відчуває, що продовжує боротьбу проти окупаційного режиму Кремля, тільки на іншій ділянці фронту [21].

Напередодні російської агресії в Україну у 2022 році, ще у грудні 2021 року, Денис Прокопенко висловлював попередження про можливий напад на столицю України з метою вимушеної капітуляції та накладення російських умов. Вище командування надавало завдання командуванню гарнізону Маріуполя тримати оборону протягом двох тижнів, щоб здобути час, відволікти увагу супротивника та забезпечити мобілізацію резервів [26].

24 лютого 2022 року під керівництвом Дениса Прокопенка батальйон «Азов» взяв на себе оборону Маріуполя та прилеглих сіл. За допомогою розвідувальних та снайперських груп були проведені диверсійні операції в тилу противника з метою уповільнення його наступу на Маріуполь. Також під прикриттям батальйону «Азов» у місто було доставлено останній боєкомплект для артилерійського вогню. У ситуації управлінського хаосу в Маріуполі, Денис Прокопенко взяв на себе відповідальність за командування обороною міста з перших днів. Він брав участь у плануванні та проведенні повітряно-десантних операцій ГУР, під час яких вертольотами були доставлені люди, боеприпаси та евакуйовані поранені бійці. 7 березня з метою уникнення гуманітарної катастрофи, Денис Прокопенко закликав організувати безпечний «коридор» для

евакуації цивільного населення з Маріуполя та закрити небо над Україною. Він організовував та керував операціями евакуації з заводу «Азовсталь» [65].

19 березня президент України Володимир Зеленський присвоїв Денису Прокопенку звання Героя України за його вагомий внесок у оборону Маріуполя. Починаючи з 18 квітня, розпочалася блокада «Азовсталі». У своєму повідомленні 4 травня командир полку «Азов» Прокопенко зазначив, що російським військам вдалося прорватися на територію «Азовсталі», проте гарнізон продовжує виконувати наказ утримання оборони.

У своїй заяві 8 травня він висловив критику стосовно дій військовиків, які брали участь у обороні лінії розмежування з Кримом. Прокопенко стверджував, що якби сили оборони міст Генічеськ, Мелітополь і Бердянськ активно вступили в бій і забезпечили оборону, то противник не міг би оточити Маріуполь протягом 4 днів. Замість цього, ці міста практично без бою перейшли під контроль російських військ. Прокопенко також винуватив командування 36 бригади у прийнятті рішень, які порушили стратегію оборони міста та поклали під загрозу життя військових гарнізону. Наприклад, 4 квітня один з батальйонів 36 бригади раптово здався в полон, а командир Баранюк прийняв несподіване рішення прориватися з частиною свого підрозділу, що призвело до багатьох втрат серед бійців і попадання інших у полон. Ці дії викликали оголення флангу на правому березі. Прокопенко вирушив до Безіменного на перемовини з російськими представниками з метою домовитися про вихід з «Азовсталі» для захисту життя військових гарнізону Маріуполя [81].

У своїй заяві 17 травня Денис Прокопенко повідомив про наказ вищого військового керівництва щодо збереження життя та здоров'я гарнізону Маріуполя та припинення оборони міста після 86 днів від початку оборони та 82 днів повного оточення. Українська розвідка чітко заявила, що ці дії не можна вважати повноцінною капітуляцією. Всі бійці здавали свою зброю своїм командиром і перед виходом вони вручали зброю та висловлювали подяку за службу, а лише після цього вони вступали у перемовини з російською стороною [53].

У своїй офіційній заяві 17 травня 2022 року Генеральний штаб ЗСУ повідомив, що «Гарнізон «Маріуполь» виконав поставлене бойове завдання» [36].

17 травня, під час особистого контролю евакуації важкопоранених бійців з імпровізованого госпіталю на території «Азовсталі», Денис Прокопенко отримав поранення руки внаслідок осколкового удару. 20 травня він разом з командуванням гарнізону Маріуполя залишив «Азовсталь» в одній з останніх груп. У травні військовополонених перевезли до спеціально розконсервованої колонії в Оленівці на території так званої «ДНР». У серпні 2022 року Дениса Прокопенка перевезли до закладів позбавлення волі в Росії [22]. Російські ЗМІ повідомляли, що командири гарнізону Маріуполя були доставлені в СІЗО "Лефортово" у Москві [63].

21 вересня 2022 року Дениса Прокопенка звільнили під час масштабного обміну полоненими разом з іншими командирами гарнізону «Маріуполь», зокрема Святославом Паламаром («Калина»), Олегом Хоменком («Апіс»), Сергієм Волинським («Волина») та Денисом Шлегою. В обмін на російських військовополонених їх інтернували до Туреччини. Голова Офісу Президента Андрій Єрмак повідомив, що їхнє звільнення стало результатом особистих домовленостей з президентом Туреччини Реджепом Ердоганом.

3 жовтня 2022 року Денис Прокопенко отримав орден «Золота Зірка». Під час церемонії нагородження також відбулася зустріч з родичами командирів та захисників «Азовсталі» [58].

На брифінгу для журналістів, який відбувся у Львові 8 липня 2023 року після повернення з полону командирів оборони «Азовсталі», Денис Прокопенко заявив: «Я глибоко переконаний у тому, що армія – це командна робота. З сьогоднішнього дня ми разом з вами, ми продовжуємо боротьбу, ми обов'язково своє слово ще скажемо в бою» [74].

Вже 16 липня 2023 року Денис Прокопенко зустрівся з особовим складом бригади «Азов» і сказав: «Перебуваючи у полоні, я заявив, що для мене ця війна не закінчиться, доки ми не звільнимо нашого останнього бійця і не відновимо

кордони України до стану 1991 року. Я – солдат. Мене не цікавлять інші напрямки діяльності, крім військової справи. Моє серце, моя душа, моє тіло належать Азову». Прес-служба повідомила, що 16 липня 2023 року Денис Прокопенко проходить реабілітацію та готується до повернення до виконання службових обов'язків [64].

4 серпня 2023 року Денис Прокопенко взяв участь у тактичних навчаннях особового складу, де головною метою було відпрацювання практичних аспектів планування та організації бою в наступі та обороні, управління підрозділами в бою та забезпечення їх всебічною підтримкою. 23 серпня 2023 року прес-служба «Азову» опублікувала фотографію з командного пункту на передовій, на якій Денис Прокопенко тримає прапор з нагоди державного свята. З 23 серпня 2023 року бригада «Азов» під командуванням Дениса Прокопенка виконує бойові завдання на Лиманському напрямку в районі Серебрянського лісництва. У перші тижні військовим вдалося просунути українським позиціям з мінімальними втратами [70].

На сьогоднішній день Денис Прокопенко активно використовує соціальні мережі, відомих політиків, щоб домогтися передачі сучасного озброєння від США для 12-ї бригади спеціального призначення «Азов». З цією метою було створено петицію, яка закликає світові уряди скасувати заборони на передачу озброєння «Азову» [88].

Святослав Ярославович Паламар народився 10 жовтня 1982 року в маленькому містечку поблизу Львова [Додаток В.5]. Він здобув освіту в Львівському торговельно-економічному університеті. Працюючи комерційним директором одного з підприємств, він активно долучився до подій Помаранчевої революції та Революції Гідності [96].

З перших днів російського вторгнення в Україну, Святослав активно брав участь у захисті Маріуполя. З 1 березня 2022 року він разом зі своїми товаришами з полку опинився в облозі, під час якої завдавали значних втрат противнику [96].

10 квітня 2022 року Святослав звернувся до громадськості через відеозвернення, в якому розповів про оборону Маріуполя. Він висловив своє обурення бездіяльністю політиків і закликав не забувати про страждання міста та продовжувати боротьбу [14]. «Нехай нас пам'ятають, нехай Маріуполь завжди залишається у нашій пам'яті. Ми повинні розповідати про це місто, бо воно стало містом-мучеником, містом-борцем. Ми не живемо у минулому, ми живемо зараз. Це, коли ти читаєш про себе зі скорботою, а ти ще живий. Ти не втрачаєш надію, ти розумієш, що твоє місто потребує тебе. І особливо ці люди, які вірні своїм обов'язкам, які вірять, що Росію можна перемогти», – відзначив він [14].

20 квітня 2022 р. у своєму наступному відео-зверненні Святослав висловив готовність евакуюватися разом з цивільним населенням, пораненими воїнами та загиблими з оточеного Маріуполя. Він описав ситуацію в місті та засудив злочини, які вчинялися російськими військовими [77].

8 травня 2022 р. він брав участь у прес-конференції захисників «Азовсталі», де висловив критику влади за недостатню увагу до військових, які захищали Маріуполь та допомагали евакуації мирного населення [23].

21 вересня 2022 року В'ячеслав був звільнений з полону під час обміну військовополоненими. 8 липня 2023 року він повернувся на територію України [99].

Сергій Ярославович Волинський народився 31 грудня 1992 року в місті Полтаві [Додаток В.6]. Після завершення 9-го класу він вступив до Кременчуцького військового ліцею, а пізніше – до Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного [80].

До 2014 року він проходив військову службу в складі підрозділу морської піхоти в Криму. Після анексії Криму разом з друзями, які лишилися вірними військовій присязі, повернувся на материкову Україну і продовжив службу в складі підрозділу морської піхоти у місті Миколаєві [80]. Його бригада взяла на себе оборону Маріуполя від початку повномасштабного вторгнення. У квітні 2022 року Сергій разом з частиною морських піхотинців здійснили прорив на «Азовсталь» до полку «Азов», який був оточений армією рф. В квітні

«Волинський» звернувся до світових лідерів з проханням про деблокування Маріуполя, написавши листа Папі Римському та звернувшись до Ілона Маска. Він висловлював своє розчарування у Facebook, зауважуючи, що здається, ніби вони перебувають у пекельному реаліті-шоу, де вони, як військові, борються за життя, а світ лише спостерігає за цікавим сюжетом. На початку травня Сергію було присвоєно орден Богдана Хмельницького III ступеню, доповнивши його відзнаками «За участь в антитерористичній операції», медаллю «За військову службу Україні» та орденом «За мужність» III ступеню [80].

Ілля Сергійович Самойленко народився 10 липня 1994 року [Додаток В.7]. Він отримував освіту на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка і мріє завершити своє навчання після закінчення війни.

У віці 21 року Ілля приєднався до «Азова» дев'ять років тому після того, як працював інструктором зі стрільби, як повідомляє Український ветеранський фонд. Боець пояснює, що його вступ до армії та участь у війні є логічним продовженням його попереднього досвіду [80].

У грудні 2017 року Самойленко отримав поранення: росіяни відкрили вогонь, коли він перетинав ворожу територію. «Це сталося вівторок. Наша рота не любить вівторки. Усі наші поранення траплялися в цей день. У мене в руках був запал від боєприпасу, і він вибухнув від вибухової хвилі. Все відразу попало мені в обличчя, руку, ногу...», — цитує розповідь офіцера ветеранський фонд [80]. Тепер у Іллі титаново-сталевий протез замість лівої руки та штучне око замість правого.

Катерина Поліщук, відома під позивним «Пташка», є українською парамедичкою, яка отримала визнання завдяки своїй непохитній стійкості під час облоги «Азовсталі» [Додаток В.8]. Вона народилася 31 березня 2001 року на Тернопільщині. Закінчила Тернопільський мистецький фаховий коледж імені Соломії Крушельницької у 2020 році за спеціальністю «Спів». Попередньо працювала інструктором у мотошколі The Riders у Києві. У 2021 році успішно

пройшла курси домедичної допомоги і вирушила на передову, щоб надавати допомогу українським військовим [91].

Катерина Поліщук стала втіленням незламності та стійкості українського духу. Під час початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році вона служила у медичному батальйоні «Госпітальєри» та вирушила до Маріуполя, щоб надавати допомогу пораненим. Після бомбардування російськими військами госпіталю, де вона перебувала, разом з іншими захисниками «Азовсталі» приховувалася в підвалах заводу. Відео, де Катерина співає патріотичні пісні під час облоги, стали вірусними та зробили її одним із символів стійкості «Азовсталі». Ризикуючи життям, вона рятувала поранених та надихала своїх товаришів збройних сил під час облоги «Азовсталі». 19 травня 2022 року Катерину разом з іншими українськими захисниками та медиками взяли в полон до Росії. 21 вересня 2022 року Катерина повернулася до України в результаті обміну полоненими. 2 грудня 2022 року за особисту мужність, стійкість та вірність присязі їй було присуджено орден «За мужність» III ступеня [80].

Богдан Олександрович Кротеви́ч народився 26 березня 1993 року у місті Ізмаїл Одеської області і отримав освіту в Сімферопольській школі мистецтв. Він був активним учасником Революції гідності, діючи у складі Правого Сектору.

У весні 2014 року, коли Росія вже анексувала його рідне місто Сімферополь, Богдан, який навчався в Академії водного транспорту, відправився на континентальну частину та приєднався до добробату. У 2016 році він став командиром взводу у батальйоні «Азов», отримавши звання майора.

У своїй ролі начальника штабу полку «Азов», він звернувся до громадськості у відеозверненні 28 березня 2022 року, закликавши створити гуманітарний коридор у Маріуполі для порятунку цивільного населення. 1 квітня 2022 року він дав інтерв'ю каналу «Белсат» з оточеного «Азовсталі», розповідаючи про гуманітарну катастрофу у місті Маріуполь. 21 вересня 2022 року він був звільнений з російського полону. З осені 2022 року до липня 2023 року він виконував обов'язки командира бригади «Азов». З серпня 2023 року він повернувся на посаду начальника штабу бригади «Азов».

Хасан – військовий медик і представник кримськотатарської спільноти, виконував обов'язки на швидкій допомозі до російського вторгнення, а потім приєднався до полку «Азов» як фельдшер. Протягом понад 80 днів він активно надавав медичну допомогу нашим воїнам. Хасан підкреслив свою стійкість і витримку, зазначивши, що хоча бачив багато болю, він ніколи не зламався. Після 227 днів перебування в російському полоні він нарешті повернувся додому. У своєму пості в соціальних мережах він поділився своїми роздумами про пережитий досвід і пояснив, чому наша країна зазнала змін [15].

Хасан відзначив, що країна пережила значні зміни, які він сприймає як позитивний розвиток. Він вважає, що в народі з'явилась єдність, коли всі готові допомагати один одному, незалежно від соціального статусу. Ця єдність охоплює широкий спектр людей: від відомих особистостей, таких як співаки, телеведучі та спортсмени, до звичайних працівників, вчителів, медиків і навіть кухарів. Хасан виражає вдячність і захоплення цією єдністю, стверджуючи, що таке ставлення між людьми повинно бути нормою завжди, незалежно від обставин воєнного часу.

Він також висловив своє співчуття тим, хто втратив своїх рідних у цій війні. Він співчуває кожній матері, татові, дружині та дитині, які втратили своїх рідних – синів, чоловіків, батьків – в цій кривавій боротьбі. Згадуючи своїх товаришів та колег, які залишилися в полоні, Хасан висловлює рішучість і готовність зробити все можливе, щоб вивести їх звідти. Він переконаний, що справжня радість і щастя повернення додому відчувається лише тоді, коли всі захисники зможуть повернутися додому в повному складі: «Понад 700 захисників все ще в полоні і ми маємо прикласти зусилля, щоб їх витягнути звідти, тоді дійсно буде щастя від повернення додому в повній мірі» [15].

Михайло Олександрович Діанов народився 1 травня 1980 року у Тернополі. Хоча він має болгарське коріння, він виріс і вивчався в Україні. По закінченні Тернопільської музичної школи № 1 імені Василя Барвінського, де він вивчав гру на фортепіано, та Тернопільського професійно-технічного училища

№ 11, Михайло разом з друзями створив музичний гурт під назвою «Особистий підпис» [51].

Починаючи з 2015 року, Михайло брав активну участь у російсько-українській війні. Спочатку він служив у 79-й окремій десантно-штурмовій бригаді протягом одного року, після чого повернувся до Тернополя на відпустку. В даний момент Михайло є старшим сержантом 36-ї бригади з Тернопільщини та заслужив визнання у героїчній обороні Маріуполя. Його фотографія з металевою конструкцією на руці стала відомою по всьому світу. Крім того, йому було присуджено орден «За мужність» III ступеня за його відвагу та самовідданість [51].

Нагадаємо, що 21 вересня відбувся значний обмін полоненими між Україною та Росією. З російського полону були звільнені 215 осіб, включаючи 108 бійців з батальйону «Азов» та 10 іноземних добровольців. У відповідь, Україна звільнила 55 окупантів та кума Володимира Путіна – Віктора Медведчука [51].

Богдан позивний «Дід Шинобі» народився у Дніпрі, як зазначає сам Богдан, дитинство було важке, вчився добре, особливо не виділявся, довгий період дитинства займався плаванням (11 років), через що часто міняв школи, поки в один момент не постав вибір – або плавання, або освіта, Богдан вибрав освіту. На поставлене питання чи жаліє Богдан, що кинув плавання він відповів: «Кожен вибір має наслідки, але кожен вибір є правильним, тому що інший ти вже не зробиш» [20].

Після закінчення школи поступив у Дніпровський технікум зварки та електроніки імені Патона. Закінчивши технікум, Богдан, незважаючи на те, що подавав документи у вищі навчальні заклади, обрав відправитися на війну (2014 рік), приєднавшись до батальйону «Азов».

Богдану довелось пережити чимало випробувань, спочатку його відправили в Київ в центр рекрутування, де йому видали анкети, після заповнення яких через 2 тижні їм мали б передзвонити. Проте Богдану таке не сподобалося, оскільки він був рішуче налаштований, тому не збирався

повертатися, згодом один з очільників центру повідомив Богдану, що спальних місць наразі немає, єдине що можуть запропонувати це місце під сходами, на що Дід Шинобі погодився.

Під час навчання Богдана назначили командувачем десятки (невеличкого загону). Через деякий проміжок часу стався казус і в одній з машин лопнула фара, через що звинуватили Богдана як командира загону. Через це його не відправили на війну разом з іншими рекрутами, але Дід все ж таки потрапив на війну. В серпні 2014 року Богдан опинився в Маріуполі, де і розпочалась його військова кар'єра. Спочатку Богдана поставили охороняти підвальні склади, але з одним нюансом у нього була відсутня будь-яка зброя. Практично весь час Богдан перебував в районі Маріуполя, проте він доволі часто вертався додому через різні поранення, зокрема поранення плеча, через яке Дід мусив 9 разів (на даний момент) переносити операція на тому ж плечі [20].

Після початку повномасштабної війни Богдан воював на Донбасі та в Харківській області. В інтерв'ю він розповів про те, що в порівнянні з 2014 роком стало набагато важче як і для нього, так і для країни. Також Богдан розповів, що очікував початок масштабнішої війни, проте він був переконаний, що це буде на території Донбасу. Крім цього він поділився своїми враженнями від початку війни перебуваючи на службі в Харкові [20].

Також Богдан назвав ціну на повну комплектацію військового що вийшло в приблизну суму 688 750 грн.:

- Карабін POF-USA P – 415 Edge Gen 4 = 180 000 грн
- Приціл Bushnell 1.25-4x24 =20 000 грн
- Лазерний цілевказівник TAR Israel = 15 000 грн
- Ручка на карабін =5 000 грн
- Ремінь для карабіну =5 000грн
- Інші аксесуари на карабін =2 500 грн
- Магазин (6 шт.) = 9 000 грн
- Тактичний пояс = 2 500 грн
- Підсумки для магазину (4 шт.) =3 200 грн

- Тактичний підсумок = 300 грн
- Підсумок аптечка = 1 900грн
- Тактичний підсумок = 600 грн
- Сумка скиду Helikon = 2 000 грн
- Тактичний підсумок = 800 грн
- Рюкзак = 5 500 грн
- Квадрокоптер DJI Mavic 3 = 80 000 грн
- Акумуляторні батареї для квадрокоптера (3 шт.) = 30 000 грн
- Зарядна станція для DJI Mavic 3 = 5 000 грн
- Плитоноска від бренду Avis = 5 000 грн
- Підсумок під магазин (3 шт.) = 2 400 грн
- Система кріплення джагернаут = 7 700 грн
- Керамічні бронеплити = 20 000 грн
- Шолом = 12 900 грн
- Кавер Crys Precision = 3 700 грн
- Ліхтарик = 5 500 грн
- Тактичні навушники Ops-Core =20 000 грн
- Прилад нічого бачення = 184 000 грн
- Тактичні штани =20 000 грн
- Тактичний костюм Gore-Tex = 7 400 грн
- Кейс для спорядження = 31 000 грн

Таким чином, ми тепер знаємо орієнтовну ціну обмундирування одного військового [20].

Зараз Богдан перебуває на реабілітації після ще одної операції на руці, у нього таких операцій перед цим було ще вісім, розповів про те, що не вдалося поставити ендопротез плеча, оскільки саме плече у військового практично відсутнє, оскільки там пересаджені кістки з ноги прикріплені металевією пластиною, яка це все і тримає. Також у нього була пересадка м'язів, їхнє перетягування. Богдан дякує патронатній службі «Азова» за те що, продовжують піклуватися про його здоров'я, називаючи їх сім'єю [20].

Назарій Андрійович Гринцевич («Грінка») народився 10 березня 2003 року у Вінниці – один із наймолодших оборонців «Азовсталі». Бажання вступити в «Азов» в Назарія появилось в 14 років, коли він відвідав футбольний матч за участі місцевого футбольного клубу «Нива», саме фанатський рух ультрас вінницького клубу змотивували молодого Назарія до майбутньої служби. Він собі пообіцяв, якщо до його 18-річчя буде продовжуватися війна в країні, то він без роздуму піде служити. Проте згодом у 17 років Назарій вирішив не чекати свого повноріччя «Грінка» приїхав на КМБ (курс молодого бійця), повідомивши маму, що їде в Польщу [18]. Під час підготовки він вивчав медицину, топографію, тактику, вогневу підготовку [18].

24 лютого о 4 годині ранку, прокинувшись через повідомлення які лунали з радіо, Назарій та його товариші оперативно зібралися та виїхали на КрАЗі по координатах які їм надіслали, опісля вже на позиціях відбулися перші сутички з ворогами [25]. Командир підрозділу, зібравши своїх підопічних, спитав хто готовий їхати в піхоту для подальший боїв в місті Маріуполь. Очікувано всі сказали, що готові [18]. Він був кулеметником. Після переходу на «Азовсталь» «Грінка» опинився в протитанковій групі, задача якого полягала у знешкодженні ворожої техніки БМП, МТ-ЛБ [25]. В інтерв'ю Назарій говорив, що для нього складним виявилось рішення здатися в полон [25]. Спочатку він 2 місяці перебував в Оленівці, потім в донецькій прокуратурі його змушували підписати документі, в якому українську сторону обвинувачували в знищенні Маріуполя [17]. 21 вересня відбувся обмін полоненими, серед яких був і Назарій [17]. Назар продовжив військову службу, а 6 травня 2024 року Назарій «Грінка» Гринцевич загинув в бою за Україну, про це повідомили в телеграм каналі підрозділу К12 де служив сам Назарій [67].

На прикладі воїнів полку «Азов» ми можемо зробити висновок, що їхня мужність проявляється у численних аспектах їхньої служби. Виснажливі умови та небезпека для життя вимагали від них надзвичайної витримки, відваги та самопожертви. Воїни стоять на захисті свободи України та її територіальної цілісності, що надає їм моральну силу та рішучість. Їхня незмінна стійкість

нагадує нам про важливість не здаватися перед викликами та труднощами життя. Вони є яскравим прикладом для наступних поколінь і назавжди увійдуть як герої на сторінки української історії, демонструючи не тільки воїнську майстерність, але й непохитну віру в перемогу справедливості та свободи. Така невтомна духовна сила є основою для будівництва сильної та самостійної нації, що здатна протистояти будь-яким випробуванням і забезпечити мир та процвітання нашій країні.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЧЕРЕЗ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ БАТАЛЬЙОНУ «АЗОВ»

Батальйон «Азов», який став легендарним військовим утворенням, не лише залишив свій слід у сучасній історії, а й ввійшов до навчальних програм Нової української школи. Цей період досліджують учні одинадцятого класу, щоб краще зрозуміти події недавнього минулого, особливо в контексті російсько-української війни [1].

Спочатку потрібно розглянути зміст навчальної програми. У програмі з предмета «Історія України» для 11 класу передбачено шість розділів, а ми фокусуємося на останньому — «Європейський вибір України. Російсько-українська війна». В цій програмі відображені дві групи діяльності на уроці: зміст навчально-пізнавальної діяльності та результати навчально-пізнавальної діяльності учнів [7].

Якщо зв'язувати зміст навчально-пізнавальної діяльності учнів з історією батальйону «Азов», ми можемо звернути увагу на такі події [7]:

1. Початок революції Гідності та події, пов'язані з Небесною Сотнею.
2. Розгортання війни російської федерації проти України, включаючи окупацію та анексію Криму, агресію на сході України.
3. Проголошення маріонеткових квазідержав Донецької та Луганської Народних Республік.
4. Антитерористична операція (АТО) та подальша операція об'єднаних сил (ООС), а також перебіг бойових дій.
5. Укладення Мінських домовленостей та їх виконання.
6. Роль українського громадянського суспільства у захисті держави, включаючи добровольчі батальйони.
7. Участь іноземних добровольців у боротьбі на боці України.
8. Широкомасштабне вторгнення військ росії на територію України: перебіг бойових дій, їхні результати.

9. Збройні сили України (ЗСУ), Національна гвардія, територіальна оборона, громадянське суспільство та влада в обороні країни

10. Російська пропаганда як інструмент дискредитації українського війська та суспільства. Ідеологема «денацифікація України».

11. Протидія України російській пропаганді та дезінформації

Вивчення добробатів є важливим для формування, перш за все, громадянської компетентності, в основі якої є розвиток критичного мислення – здатності до аналізу суспільно-політичних процесів та формування власної позиції щодо них. Це, у свою чергу, сприяє вихованню відповідальних і свідомих громадян, готових до захисту Батьківщини. Закон України «Про освіту», ухвалений 5 вересня 2017 року, наголошує на створенні державою умов для отримання громадянської освіти. Ця освіта спрямована на розвиток навичок, які дозволять особі ефективно використовувати свої права та виконувати свої обов'язки як члена суспільства. Вона також передбачає розуміння цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципів верховенства права, а також прав і свобод людини й громадянина [4].

Згідно із концепцією розвитку громадянської освіти в Україні, створення активного та відповідального громадянина з високим рівнем власної гідності, стійкою громадянською позицією та готовністю до виконання громадянських обов'язків потребує комплексного підходу у процесі модернізації освітньої системи України [4].

Громадянська освіта ґрунтується на загальнолюдських і національних цінностях. Її мета – розвивати громадянські компетентності, щоб людина могла свідомо користуватися та захищати свої права і свободи, дотримуватися правових норм, і активно брати участь у суспільному житті для захисту демократії і верховенства права. Громадяни розуміють, що народ є джерелом влади в Україні. Кожна особа має відчуття відповідальності за розвиток країни через свої дії, включаючи участь у виборчих процесах, сплату податків та участь у прийнятті рішень на різних рівнях влади [4].

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні ґрунтується на необхідності створення сприятливих умов для формування і розширення громадянської компетентності на всіх рівнях освіти та в усіх її аспектах. Це сприяє кращому розумінню громадянами своїх прав у демократичному суспільстві, відповідальному ставленню до своїх прав і обов'язків, активному участю в суспільно-політичних процесах і свідомому забезпеченню захисту, зміцнення і розвитку демократії [6].

У своїх дослідженнях українська вчена О. І. Пометун розглядає три основні аспекти громадянської компетентності [44, с. 73-78]:

- 1) розуміння та оволодіння знаннями, необхідними для усвідомлення механізмів втілення потреб та амбіцій особистості в різних сферах життя країни з демократичним устроєм;
- 2) володіння вміннями та досвідом у політичній діяльності, а також можливість використовувати отримані знання у реальному житті;
- 3) розвиток характерних рис, що є властивими для громадянина демократичної країни.

О. В. Овчарук визначає ключові компоненти громадянської компетентності, серед яких: здатність проводити аналіз політичних явищ і розмірковувати над дискусійними питаннями, пов'язаними з економічним та соціальним розвитком; використовувати різноманітні підходи до пошуку інформації, комунікації, участі у дебатах та ухваленні рішень; активно брати участь у демократичних процесах прийняття рішень і їх втіленні, включаючи публічне висловлення своїх переконань та ціннісних орієнтацій; брати участь у переговорах і досягати взаєморозуміння; оцінювати можливості та обмеження своєї участі і обґрунтовано планувати свої дії [36].

Розвиток громадянської компетентності, на думку Н. Халамендик, включає три основні завдання. Перше завдання – це освітнє, яке базується на знаннях особливостей розвитку громадянського суспільства, а також наданні молоді навичків обґрунтованого ведення діалогу, розвитку організаторських здібностей та мовлення. Друге завдання – виховне, передбачає стимулювання

учнів до доступної, відповідно до їхніх можливостей, громадської активності, що сприяє формуванню таких якостей, як патріотизм, відповідальність та здатність виправляти свої помилки. Третє завдання – розвивальне, полягає у здатності самостійно орієнтуватися в інформаційному потоці, оцінювати його та протистояти можливій маніпуляції свідомістю [45].

Формувати та розвивати компетентності можна завдяки різноманітним методам навчання, зокрема пасивним і активним. Пасивні методи передбачають, що головну роль у процесі навчання відіграє вчитель, який передає знання учням. Учні в цьому випадку виступають як слухачі, що сприймають інформацію без активної участі у навчальному процесі.

Активні методи навчання передбачають побудову взаємодії між вчителем та учнями під час уроку. У цьому підході учні не просто пасивні слухачі, а активні учасники навчального процесу. Вони беруть участь у дискусіях, обговореннях, виконують завдання, які стимулюють їх до самостійного мислення та прийняття рішень. Такий підхід сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу і розвитку навичок критичного мислення, обґрунтованого ведення діалогу, організаторських здібностей та комунікації [121 с.110]. Наприклад, бесіди, під час яких вчитель використовує запитання, щоб спонукати учнів до розуміння нового матеріалу або до уточнення, поглиблення, розширення вже відомого. Цей метод надає великі можливості для керування пізнавальною діяльністю учнів, стимулює активну участь кожного в аналізі явищ і фактів, їх порівнянні та зіставленні, а також у формулюванні висновків і узагальнень. Беручи до уваги нашу тему дослідження можна запропонувати бесіду за такими запитаннями [27]: «Етика та права людини у діяльності добровольчих батальйонів: випадок полку «Азов», «Чим можна охарактеризувати феномен «Азову» в українському суспільстві в період війни?», «Ваше відношення стосовно заборони передачі «Азову» іноземної техніки, в чому причина такої поведінки від іноземних постачальників зброї?».

Поєднання пасивних і активних методів навчання дозволяє створити збалансований освітній процес, де учні отримують необхідні знання та водночас

розвивають практичні навички. Це особливо важливо для формування громадянської компетентності, оскільки активна участь у навчальному процесі сприяє розвитку відповідальності, самостійності та готовності до активної участі у суспільному житті. Прослідкуємо через перелік основних громадянських компетентностей:

1. Розуміння та усвідомлення власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, а також повага до інших культур та етносів. Пропонуємо розвивати через проектну діяльність. Зокрема, на основі проекту «Азов в серці громадян».

2. Здатність зберігати українські традиції та духовні цінності, маючи відповідні знання, вміння та навички, і вміння реалізовувати свій потенціал у сучасному суспільстві. Пропонуємо розвивати через обговорення такого питання як «Азов як культурне надбання України».

3. Розуміння значення національної пам'яті та її вплив на суспільно-політичні процеси на основі групової роботи на честь пам'яті загиблих військових з батальйону «Азов».

4. Знання європейських цінностей, зокрема принципів демократії, і здатність їх застосовувати в повсякденному житті. Знання та розуміння державного устрою та державного управління на всіх рівнях суспільного життя. Знання механізмів участі в суспільному, суспільно-політичному та державному житті і вміння їх застосовувати у прийнятті рішень на різних рівнях на основі міжпредметних зв'язків з правознавством.

5. Здатність формувати та аргументувати власну позицію, поважаючи інші думки і погляди, якщо вони не порушують прав і гідності інших осіб на основі методу «займи позицію».

6. Здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій та приймати обґрунтовані рішення на основі методів «мозковий штурм», «метод ПРЕС».

7. Здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для вирішення проблем спільнот різного рівня, включаючи волонтерську діяльність на основі практичної роботи по волонтерському руху [3].

Також слід згадати за діяльнісний та особистісно-орієнтований підхід, які є необхідними для навчального процесу та майбутнього розвитку громадянської компетентності. Діяльнісний підхід у навчанні – це не лише набір окремих методів чи технологій. Це методологічна основа, що спирається на ідею активної участі учнів у навчальному процесі. Його суть полягає в тому, щоб не лише передавати знання, але й створювати умови для розвитку особистості. Використання різних форм і методів дозволяє стимулювати учнів до самостійної діяльності, вибору, оцінки та планування своїх дій. Діяльнісний підхід можна реалізувати через різноманітні методи, такі як «два - чотири - всі разом», метод ПРЕС, «займи позицію», дебати та інші [32].

«Два – чотири – всі разом» – метод кооперативного навчання, тему обговорення якого пропонується «Чи потрібно поставити Дениса Прокопенка на посаду Головнокомандувача ЗСУ?»

Дебати – це різновид дискусії на уроці, під час якої пропонується створити імпровізовані дебати двох або більше кандидатів на пост очільника «Азову». Також можна запропонувати такі теми: «Міжнародні наслідки діяльності полку «Азов»: виклики та можливості для України», «Етика та права людини у діяльності добровольчих батальйонів».

Для методу «Займи позицію» пропонуємо тему «чи є місце для полку «Азов2 у мирний час?».

Для методу «ПРЕС» можна використати таку тему: «Чи є закономірним те, що західні партнери не мають бажання надавати свою зброю та техніку азовцям?».

У методі «Мікрофон», який може бути використаний під час уроку з історії України, учням дається можливість висловити свою думку на конкретне питання. Наприклад, «Чому основною частиною української армії у 2014 р. були добробати та наскільки важливу роль вони відіграли на початку війни?» [62].

На уроці історії України, присвяченому початку війни на сході України, використовується метод ротаційних (змінювальних) трійок для активного обговорення проблемних питань. Учні формуються у п'ять трійок і розташовуються у коло так, щоб кожна трійка бачила дві інші. Потім всім учням ставиться проблемне запитання: «Чому українська армія не була готова до війни на початку 2014 року?» Після короткого обговорення (5-6 хвилин) учасники трійок оцінюють свій внесок в обговорення, рухаючись за певними правилами: учні з першим номером рухаються за годинниковою стрілкою, з другим – проти годинникової стрілки, а з нульовим залишаються на місці. Потім утворюються нові трійки для подальшого обговорення. Процес повторюється ще декілька разів, відповідаючи на нові запитання [62].

Метод проєктів – це сучасний метод навчання, що представляє собою сукупність різних видів роботи, зокрема дослідницької, пошукової, аналітичної, що організована вчителем й самостійно виконана учнями з метою вирішення певного завдання чи проблеми [38]. Проєкти по темі «Азову» можуть бути цікавим та пізнавальним досвідом для учнів. Одна з можливих тем – створення відеодокументального фільму про історію та діяльність полку «Азов», де учні вивчають матеріали, проводять інтерв'ю з істориками чи учасниками подій, розробляють сценарій та монтаж фільму. Це сприяє розвитку дослідницьких навичок та креативності. Ще одна тема – розробка історичної мапи бойових дій полку «Азов», де учні аналізують інформацію, вивчають географічні особливості регіонів, де пройшли битви, та створюють візуалізацію цих подій. Методика включає роботу з історичними джерелами, картографічними програмами та презентаційними інструментами для створення інтерактивних мап. Можна запропонувати учням створити відеоблог, присвячений історії полку «Азов». Вони можуть знімати короткі відео зі своїми розповідями, інтерв'ю зі спеціалістами, покази власних творів мистецтва та інше.

Вивчення добробатів відіграє важливу роль в особистісно-орієнтованому навчанні, сприяючи формуванню громадянської компетентності в учнів. Особистісно-орієнтоване навчання – це форма взаємодії між вчителем і учнем,

що акцентується на активності, спілкуванні, емоційному досвіді та самопізнанні. Цей підхід спрямований на розвиток особистості кожного учня, його самоствердження, самосвідомості та самореалізації, а також допомагає подолати соціально-психологічні виклики. Вивчення діяльності добробатів, таких як полк «Азов», допомагає учням зрозуміти реалії та виклики, з якими стикається їхня країна. Це сприяє формуванню громадянської свідомості та відповідальності за майбутнє держави. Учні бачать приклади мужності, самопожертви та відданості національним цінностям, що надихає їх на активну громадянську позицію.

Для реалізації цього підходу в навчанні можна використовувати створення блогу на платформах, таких як Google Blog або LearningApp. Учням буде запропоновано створити власний блог на тему «Азовці на захисті державного суверенітету», де вони матимуть можливість розповісти про одного з воїнів, які служили або служать у підрозділі «Азов» [122].

Інтелект-карти відіграють важливу роль у процесі вивчення добробатів в особистісно-орієнтованому навчанні для формування громадянської компетентності. Використання інтелект-карт (mind maps) може значно підвищити ефективність навчання, сприяти кращому розумінню і засвоєнню матеріалу, а також розвитку різноманітних навичок в учнів. Інтелект-карти - це графічне відображення радіантного мислення, яке виникає від центрального об'єкта і складається з асоціативних розумових процесів. Орієнтовними темами для інтелект карт можуть бути: «Добробати та міжнародна політика», «Діяльність Азову в період активної вази війни на Донбасі», «Структура та організація полку «Азов» [108]

Для реалізації громадськознавчого потенціалу окрім звичайного уроку пропонуємо такі форми навчання як практичне заняття, урок-гра, урок-екскурсія та ін.

Практичне заняття – це метод навчання, під час якого учитель детально розглядає з учнями конкретні теоретичні аспекти предмета і формує в них уміння та навички для їх практичного використання через виконання індивідуальних завдань. Учні використовують раніше здобуті знання та сформовані навички для

вирішення завдань, представлення результатів своєї творчої роботи або вивчення більш складних пізнавальних аспектів [75]. Ці заняття відрізняються великим обсягом та складністю робіт. Відповідно до цього можна організувати практичну роботу у формі «бортового журналу», під час якої буде використано велику кількість історичних документів і різних форм наочності [Додаток Г] .

Кіно-урок – цікава форма проведення уроку, яка передбачає перегляд фільму на занятті, де в кінці уроку учні зможу зробити власні висновки щодо показаного на екрані. Враховуючи специфіку нашої теми можна запропонувати фільм «20 днів в Маріуполі». Також можна здійснювати аналіз фільмів або документальних стрічок про створення та діяльність полку «Азов». Доцільним буде запропонувати учням змонтувати фільм з історії «Азову».

Провести повноцінну екскурсію по місцях бойової слави «Азову» не вдасться з відомих причин, однак можна скористатися можливостями віртуальних екскурсій, роль яких зростає в сучасній освіті. Наприклад, «Віртуальний музей російської агресії» містить багатий фактичний матеріал з тематики російської окупації [103]. На основі зібраного матеріалу можна створити віртуальну екскурсію по історичній карті бойових дій в 2014-2024 роках [56]. Якщо розглядати період повномасштабного вторгнення росії в Україну можна використати ресурс DeepStateMap який показує карту перебігу війни з 24 лютого 2022 р. та оновлюється кожного дня [84].

Учням пропонується створити різноманітні музейні колекції, які включають артефакти, моделі, малюнки, твори мистецтва та інше, що відображає історію добробатів. Учні можуть використати як наявний в інтернеті матеріал, так і зібраний у тих бійців, які зараз воюють.

Дидактичні ігри можуть бути чудовим інструментом для активізації учнів на уроках історії, зокрема, і на уроках, присвячених темі «Азову». Наприклад, під час рольової гри «Бійці Азову» учні розділяються на групи, кожна з яких представляє певний етап історії полку «Азов». Кожна група отримує завдання дослідити історичні факти, важливі події та особистості, пов'язані з цим етапом. Під час гри «Історичне перевтілення» учні обирають одну з історичних постатей

з історії полку «Азов» (наприклад, Андрій Білецький, Олександр Бондар, Ігор Мосійчук тощо). Кожен учень перевтілюється в цю постать та грає роль у відомих подіях, пов'язаних з цією постаттю, з використанням театралізованих елементів або відеопрезентації. Ця гра спонукає учнів до активної участі в ситуаціях, що моделюють дійсність військових операцій. Учасники гри приймають рішення на основі історичних фактів та умов гри, що сприяє розвитку їхньої аналітичної та стратегічної компетентності.

Під час гри «Герой, дата, подія» ведучий по черзі запитує від кожного учасника: перший називає героя, другий - дату чи дати, пов'язані з цією особою, а третій - подію чи події, пов'язані з нею. Ця гра сприяє розвитку знань учнів і допомагає їм краще зрозуміти зв'язок між героями, датами та подіями в історії. Наприклад, можна загадати Дениса «Редіс» Прокопенка [57].

Під час гри «З вуст в уста» троє виходять з класу під час читання тексту, а потім по черзі слухають переказ уривка від першого учасника. Другий учень повертається в клас і переказує почуте третьому, а третій четвертому. Четвертий учень переказує все класу. Таким чином, діти можуть порівняти, наскільки точно і повно кожен з них зміг відтворити прочитане. Ця гра сприяє розвитку навичок висловлювання точно та лаконічно, а вчитель повинен керувати процесом, забезпечуючи організований та динамічний хід гри. Це чудова вправа для поліпшення комунікації між учнями, особливо коли використовується коротка інформація про оборону «Азовсталі» [57].

Цікавою є історична гра «Передова бойова діяльність», під час якої учні отримують картки з описом різних битв та операцій, в яких брали участь бійці «Азову». Кожен учень вибирає картку та розповідає про подію, яка відображена на картці, з огляду на історичний контекст та важливість для історії полку.

Під час гри-квесту «Шляхи Азову» учні отримують завдання дослідити різні етапи становлення та діяльності полку «Азов». За допомогою карток з завданнями та підказками, учні вивчають основні події, відомості про керівників, важливі битви тощо. Кожен успішно виконаний етап дозволяє учням переходити до наступного, а завершення всіх завдань призводить до успішного завершення

квесту [35]. Таким чином, гра-квест «Шляхи Азову» сприяє формуванню громадянської компетентності учнів через їхнє активне залучення до дослідницької діяльності, практичне використання знань та навичок, а також розвиток комунікативних та колективних навичок.

Для кращого запам'ятовування дат і подій використовуйте гру «Хронолітак». Кожен учень отримує паперовий літак з написаною на ньому датою та місцем події, яку вони вивчали на уроці. Учні запускають свої «хронолітаки», і той, чий літак приземляється ближче до парти, відповідає. Ця гра допомагає не лише повторити вивчений матеріал, а й зробити цей процес цікавішим та ефективнішим для запам'ятовування. На літаках можна вказати основні дати, пов'язані з історією російсько-української війни [57].

Гра «Впізнай героя» стимулює цікавість школярів до пізнання. Один учень залишає клас, а решта, під керівництвом вчителя, обирають героя для вгадування. Потім учасник повертається і намагається відгадати героя, задаючи питання, на які можна відповідати «так», «ні» або «частково». Гравцю, який вгадує, обмежують кількість запитань і час на кожне питання, а також встановлюють обмеження на заборонені запитання. Якщо гравець не вгадує, він поступається місцем іншому. Ця гра сприяє розвитку пам'яті та логічного мислення учнів, а також формує повагу до захисників Батьківщини.

Однією з цікавих дидактичних ігор, пов'язаних з темою «Азов», може бути «Битва за зброю». Учні можуть вивчати різні види зброї, які використовувалися бійцями полку «Азов», та їхню історію за допомогою цієї гри. У грі можуть брати участь індивідуально або командами. Кожна команда отримує картки з інформацією про певний вид зброї (наприклад, карабін М4, снайперська гвинтівка, автомат Калашникова тощо) та історичні факти про її застосування в діяльності полку «Азов». Учасники гри мають відповісти на питання про технічні характеристики, призначення, переваги та недоліки цієї зброї, а також про роль цієї зброї у конкретних бойових діях полку «Азов». Команда, яка найкраще відповість на запитання та покаже знання про зброю, отримує бали. Учням можна запропонувати завдання проаналізувати та розрахувати вартість

повного військового спорядження на прикладі військового з батальйону з позивним «Дід Шинобі» та його інтерв'ю для Лачена [20].

Ця гра спонукає учнів до активного поглибленого вивчення історії полку «Азов» та подій, пов'язаних з ним, що розвиває їхні знання і розуміння важливості цієї теми для сучасної України. Також гра стимулює розвиток комунікативних навичок та сприяє формуванню толерантності і взаєморозуміння серед учасників. Учні взаємодіють, обговорюють стратегії, аргументують свої погляди, що розвиває їхню здатність слухати і розуміти погляди інших людей. Крім того, гра допомагає учням вчасно реагувати на складні ситуації, приймати обґрунтовані рішення та вміло взаємодіяти з групою, що є важливими навичками для активної участі у громадянському житті та демократичних процесах.

Безперечно цікавою для учнів стане історична реконструкція «Битва за...». Учні вибирають одну з ключових битв, в яких брав участь полк «Азов» (наприклад, битва за Маріуполь, битва за Донецький аеропорт тощо). Вони розробляють сценарій реконструкції цієї битви, включаючи ролі учасників, використання тактик та засобів бою того часу [41]. Історична реконструкція в школі створює можливість для практичного застосування отриманих знань та навичок, спонукає учнів до активної участі у вирішенні історичних завдань та висловленні своїх думок і поглядів. Це сприяє формуванню громадянської активності та відповідальності за власні вчинки учнів у суспільстві [60].

Назвемо ряд онлайн-сервісів, які можна використати для вивчення історії добробатів. Наприклад, «Bighugelabs», «Smartboard», «Jamboard», «Miro» (для створення презентацій, постерів), «Draw.io» (для створення візуального матеріалу), «Classmill» (для створення ігор), «Sparkol video Scribe» (для створення інтерактивних ілюстрацій, ескізів, скетчів, коміксів). Пропонуємо використовувати онлайн-тестування через такі платформи як «Kahoot», «Quizizz», «На урок», ці сервіси онлайн тестування виділяються своєю зручністю та є більш зрозумілою для учнів. Робота на різних онлайн-сервісах для формування контенту з історії «Азову» може виявити значний вплив на

формування громадянської компетентності учнів. По-перше, ці сервіси надають доступ до широкого спектру інформації, що дозволяє учням отримувати оновлені та достовірні дані про історичні події, особливості полку «Азов», та їхнє значення для сучасності[30]

По-друге, використання різноманітних онлайн-інструментів, таких як відео, інтерактивні презентації, аудіофайли, вебінари тощо, дозволяє створювати цікавий та доступний для учнів контент. Це розширює можливості для засвоєння матеріалу, сприяє розвитку творчих та критичних мислительних навичок, а також стимулює самостійну роботу учнів.

Крім того, використання онлайн-сервісів сприяє розвитку медіаграмотності учнів, що є важливим аспектом громадянської компетентності. Вони навчаються відбирати інформацію, критично оцінювати джерела, розрізняти факти від дезінформації, а також вміти ефективно використовувати різні медійні формати для власного вираження поглядів та ідей.

Таким чином, вивчення історії полку «Азов» на уроках історії України є ключовим елементом формування громадянської компетентності серед учнів. Це дозволяє їм не лише поглибити свої знання про важливі події в історії країни, а й розвинути низку навичок та цінностей, які є необхідними для активної участі в суспільному житті. Форми, такі як дискусії, проектна діяльність, групові проекти та дебати, дидактичні ігри дозволяють створити цікаве та змістовне навчальне середовище, де учні мають можливість виявити свої здібності та взаємодіяти з історичним матеріалом. Робота на різних онлайн-сервісах допомагає учням активно залучатися до вивчення історії «Азову», розвиває їхні навички та компетентності, необхідні для громадянського життя у сучасному інформаційному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Історія добровольчого батальйону «Азов» є не тільки частиною української військової історії, а й важливим етапом в боротьбі за суверенітет та незалежність України. Заснований у травні 2014 року під час критичного періоду в історії країни, «Азов» став втіленням мужності, відданості та готовності захищати свою державу. Вже з самого початку свого існування батальйон «Азов» проявив себе як сильна та ефективна бойова одиниця. Його бійці, в основному добровольці, демонстрували високий рівень професіоналізму та готовності до виконання небезпечних завдань на передовій.

Ключові битви та операції, такі як визволення Маріуполя, Іловайська і Павлопіль-Широкинська операції стали важливими подіями в історії «Азову». Вони підкреслили не лише військову майстерність та стратегічне мислення командування, а й сили духу, волі до перемоги та героїзм бійців, які несли відповідальність за свою країну. Батальйон відіграв значну роль у стратегічних операціях, спрямованих на відвоювання контролю над територіями та зупинення агресії проти України. Захист «Азовсталі» в сучасних умовах справді є символом незламності та героїзму. Він не лише відображає дуже важливу роль «Азову» у забезпеченні безпеки та оборони України, а й став об'єктом міжнародної уваги та підтримки. Однак ця підтримка не стосується військової допомоги «Азову», оскільки під впливом російської пропаганди «Азов» в ряді країн трактується як «нацистський батальйон».

Організаційна структура «Азову» відображає його високий рівень професіоналізму та дисципліни. Батальйон має чітко визначену командну ієрархію, що дозволяє ефективно керувати військовими операціями та координувати дії бійців на полі бою. Ця структура базується на передових методиках та стандартах організації, засвоєних зокрема на базі засад НАТО, що робить «Азов» гнучким та адаптивним до сучасних військових викликів. Високий рівень організації, тренування та підготовка дозволяють бійцям діяти швидко та ефективно в будь-яких ситуаціях. Вони готові відповідати на виклики

та діяти координовано, забезпечуючи успішне виконання поставлених завдань у військових операціях.

На фоні військових подій, добровольці «Азову» відзначилися не лише як сильна військова сила, а й як символ національної єдності та патріотизму. Їхні заслуги та жертвовність відзначаються як важливий етап в історії боротьби за незалежність та державність України.

Завдяки своїм вчинкам та відданості, батальйон «Азов» став не лише військовою одиницею, а й символом національної гордості та волі до перемоги у найважчі часи для України. Аналіз історії створення та еволюції батальйону «Азов» дозволив чітко окреслити його значення в російській війни.

Аналізуючи роль азовців у захисті України, варто зазначити, що батальйон «Азов» став символом патріотизму та національної гордості. Його бійці брали участь у військових діях на найскладніших ділянках фронту. Відвага та самовідданість азовців стали прикладом для інших військових підрозділів і підвищили загальну мобілізаційну готовність ЗСУ до боротьби з ворогом.

Вплив батальйону «Азов» на суспільство проявився у формуванні громадянської свідомості та посиленні патріотичних настроїв. Багато молодих людей, надихнувшись прикладом азовців, почали активно цікавитися військовою справою, вступати до лав «Азову» і Збройних Сил України.

Для використання інформації з історії батальйону «Азов» на уроках історії були розроблені методологічні підходи, що включають інтеграцію цих матеріалів у навчальні програми. Використання історичних прикладів та фактів про батальйон «Азов» через освітній інструментарій сприяє формуванню громадянської свідомості та патріотичних цінностей у школярів.

Вивчення історії полку «Азов» на уроках історії України грає важливу роль у формуванні громадянської компетентності серед учнів. Це дозволяє школярам розширити свій світогляд, збагатити знання про події, які відіграли ключову роль у сучасній історії України та її боротьбі за незалежність і демократію. Перше, що варто відзначити, це розвиток критичного мислення та аналітичних навичок учнів. Вивчення історії «Азову» спонукає учнів розглядати історичні події з

різних перспектив, аналізувати факти, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формулювати обґрунтовані висновки.

Друге, вивчення історії полку «Азов» сприяє розвитку громадянської відповідальності та активної громадянської позиції. Учні вивчають приклади справжньої громадянської мужності, патріотизму та готовності боротьби за свої права та свободи. Третє, вивчення історії «Азову» сприяє формуванню ціннісних орієнтацій учнів, які визначають їхні ставлення до суспільства та власної ролі у ньому. Вони засвоюють цінності, які ґрунтуються на повазі до прав людини, верховенстві права, демократії та відкритості до різноманітних поглядів. Вивчення історії полку «Азов» відбувається через такі форми: проведення тематичних кіно-уроків; організацію дискусій і дебатів; створення та аналіз інтелект-карт; виконання проектних робіт; участь у шкільних історичних реконструкціях; проведення дидактичних ігор; організацію квестів на тему «Азову»; та створення контенту з використанням онлайн-сервісів. Важливим є врахування компетентнісного, особисто-орієнтованого і діяльнісного підходів.

Отже, вивчення історії полку «Азов» в рамках уроків історії України сприяє всебічному розвитку учнів, формує в них не лише знання, але й ціннісні орієнтації, навички аналізу та критичного мислення, що створює підґрунтя для активного та свідомого громадянства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавчі та нормативні документи, навчальні програми

1. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ : НREC PRESS, 2022. 260 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: <http://school19.zp.ua/wp-content/uploads/2020/10/derzhstandart-converted.pdf> (дата звернення: 23.12.2024).
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Лист затвердженої постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text> (дата звернення: 20.04.2024).
4. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 04.01.2024).
5. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://cutt.ly/2JQWkJQ> (дата звернення 03.04.2024).
6. Закон України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
7. Історія України. Всесвітня історія 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).

8. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://cutt.ly/h5Aq1> (дата звернення: 10.01.2024).
9. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 р. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12> (дата звернення: 10.01.2024).
10. Навчальні програми з історії України для 10-11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 10.01.2024).
11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 № 7 «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти». URL: <https://cutt.ly/2.JQRsMW> (дата звернення: 08.03.2024).
12. Проект Національної стратегії освіти і науки до 2030 року. URL: <https://cutt.ly/LwUb1VRE> (дата звернення: 05.09.2024).

Спогади

13. Азізова М. 15 місяців пекла: захисник Маріуполя розповів усю правду про тортури і вбивства в Оленівці. URL: <https://tsn.ua/exclusive/15-misyaciv-pekla-zahisnik-mariupolya-rozpoviv-vsyu-pravdu-pro-torturi-i-vbivstva-v-olenivci-2408371.html> (дата звернення: 13.01.2024).
14. Більше ніж два тижні ніхто не піднімає слухавки. Заступник командира «Азову» Калина розповів про оборону Маріуполя. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/ponad-dva-tizhni-nihto-ne-bere-trubku-zamkomandira-azova-kalina-rozpoviv-pro-oboronu-mariupolja-1604055.html> (дата звернення: 10.04.2024).
15. Блажко Л. Країна змінилася: звільнений з полону парамедик «Азовстали» поділився надихаючим посланням до українців. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2023-01-19/strana-izmenilas-osvobodennyiy-iz-plena-paramedik-azovstali-podelilsya-vdohnovlyayuschim-poslaniem-k-ukraintsam/49993> (дата звернення: 19.01.2024).

16. Гаврилюк Х. Азовсталь: історія оборони Свідчення учасників подій, їхніх рідних та очевидців. URL: <https://suspilne.media/azovstal-story-of-defense/> (дата звернення: 27.01.2024).
17. Гринцевич Назарій «ГРІНКА» частина 2. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gluC-WpFG5E> (дата звернення 10.12.2023).
18. Гринцевич Назарій «ГРІНКА». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KA8JMDFWlxE> (дата звернення: 06.12.2023).
19. Козюпа І. За «Динамо» об'їздив всю Україну. Герой «Азовсталі» Редіс – ультрас та великий шанувальник спорту. URL: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/nicefootball/3055312/#supertop> (дата звернення: 08.03.2024).
20. Лачен Дід Шинобі – легенда мілітарі ком'юніті. Як не бути ботом, кріпом. Як нестати юнітом. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mnMJNbsUnVw&t=2s> (дата звернення: 30.12.2024).
21. Нобель-Олійник В. Для мене це кровна помста: Денис Прокопенко («Редіс») розповів, чому носить на плечі плакет Ухтинської Республіки. URL: <https://greenpost.ua/news/dlya-mene-tse-krovna-pomsta-denys-prokopenko-redis-rozpoviv-chomu-nosyt-na-plechi-plaket-uhzynskoyi-i57141> (дата звернення: 27.09.2023).
22. Потапенко А. Було розуміння, що домовленості можуть порушити, й Оленівка – приклад цього – дружина азовця Дениса Прокопенка. URL: <https://suspilne.media/270668-bulo-rozuminna-so-domovlenosti-mozut-porusiti-j-olenivka-priklad-cogo-druzina-azovca-denisa-prokopenka/> (дата звернення: 14.02.2024).
23. Рагуцька Л. Нас називають героями, але ми робимо свою роботу: захисники Маріуполя дали прес-конференцію. Головні тези. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/nas-nazivayut-geroyami-ale-mi-robimo-svoyu-robotu-zahisniki-mariupolya-dali-preskonferentsiyu-golovni-tezi.htm> (дата звернення: 8.05.2024).

- 24.Тавр Кротевич Богдан: Немає такого сценарію, де Україна програє. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pVQHAFY4xN0>(дата звернення: 24.01.2024).
- 25.Я боюсь померти, але страшніше не воювати: Оборона Маріуполя й російський полон (Інтерв'ю з Назарієм Гринцевичем). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=СВОІН8-Z-4o> (дата звернення: 21.05.2024).
- 26.Якщо РФ нападе, то шляхом Брянськ-Київ (Інтерв'ю з Денисом Прокопенком). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P3fs1x7zXHg> (дата звернення: 30.12.2023).

Монографії і статті

- 27.Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. Київ : Рад. школа, 1973. 263 с.
- 28.Блозва П. І. Психологічний ресурс соціального капіталу в становленні громадянської компетентності особистості: теоретичний аналіз. *Проблеми політичної психології*. № 2 (16). С. 48-60.
- 29.Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.
- 30.Буланов Ю.І. Використання тестових технологій для формування предметних компетентностей здобувачів освіти на уроках історії та позаурочний час. URL: https://genezum.org/library/vykorystannya-testovyh-tehnologiy-dlya-formuvannya-predmetnyh-kompetentnostey-zdobuvachiv-osvity-na-urokah-istorii-ta-v-pozaurochnyy-chas#google_vignette (дата звернення: 27.04.2024).
- 31.Бурау О. Ф., Смирнова М. О. Формування громадянської компетентності учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. Том 38. № 6. С. 207-216.
- 32.Ващенко Г.Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 208 с.
- 33.Гончаренко Л. А. Розвиток в учнів громадянської компетентності у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін. *Таврійський вісник освіти*. 2015. №2 (50). С. 171-175.

34. Дудар О. В. Квест на історико-патріотичну тематику. *Заступник директора школи*. 2015. № 4. С. 49-58.
35. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування та реалії. Київ : Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології, 2021. 105 с.
36. Ілійчук Л.В., Вережак Л. Формування громадянської компетентності учнів: сучасні підходи та досвід упровадження в умовах НУШ. *Гірська школа Українських Карпат*. 2021. № 24. С. 104-107.
37. Карбованець О., Куруц Н., Голуб Н., Майорош А. Метод проектів-сучасна педагогічна технологія навчання освітніх закладів різних рівнів, *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2008. № 15. С. 80-83.
38. Корнейко А. О. Корнейко М. М. Громадянська компетентність як складова патріотичного виховання молоді: зміст, структура, особливості формування. *Педагогічний пошук*. 2016. № 3. С. 14-18.
39. Кривонос О. Виховання громадянських якостей школярів у Новій Українській Школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 7 (91). С. 61–71.
40. Побєдаш І.В. Методичні аспекти формування громадянської компетентності учнів основної школи у процесі навчання історії. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2016. №3 (54). С. 268-273.
41. Рижов К. А. Сучасні історичні реконструкції козацького бойового мистецтва : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 032 "Історія та археологія" / наук. керівник С. Р. Лях. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 95 с.
42. Рогозін М.А., Сухомлинська О.В. Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія. Донецьк, 2001. 262 с.
43. Смолій В. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Відп. ред. В. Смолій; Кер. авт. кол. Г. Боряк; Авт. кол.: В. Головка (коорд. проекту), В. Даниленко, С. Кульчицький, О. Майборода, В. Смолій, Л. Якубова, С. Янішевський. НАН України. Інститут історії України. К. : Ніка-Центр, 2016. 796 с.

44. Угрин Л. Я., Щурко О. М. Громадянська компетентність в умовах сучасної демократії. *Політикус*. 2021. № 6. С. 73-78.
45. Халамендик Н. Необхідність формування громадянської компетентності молоді – виклик сучасності. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 3. С. 78-80.
46. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Політика*. 2009. № 3. С. 123-134.

Електронні ресурси

47. Азовський легіонер, який до останнього подиху давав відсіч ворогові. Пам'яті «Брата». URL: <https://azov.org.ua/azovskii-legioner-pamiati-brata/>
48. Биляк А. «Чорні чоловічки» поповнять лави спецбатальйону «Азов». URL: <https://web.archive.org/web/20140903134240/http://ukr-online.com/society/6455-chorn-cholovchki-popovnyat-lavi-specbatalyonu-azov-foto.html> (дата звернення: 06.05.2024).
49. Білецький А. Андрій Білецький – дос'є , біографія, фото, останні новини. URL: <https://parlament.ua/dossier/bileczkij-andrij/> (дата звернення: 23.02.2024).
50. Бондарев М. Як захищалась сталь: хроніка оборони «Азовсталі». URL: <https://suspilne.media/267722-ak-zahisalas-stal-hronika-oboroni-azovstali/> (дата звернення: 20.01.2024).
51. Бондаренко К. Михайло Діанов – біографія звільненого з полону захисника Маріуполя. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/mihaylo-dianov-biografiya-zvilnenogo-z-polonu-zahisnika-mariupolya-2173480.html> (дата звернення: 06.12.2023).
52. Бондарев В. Пам'ятайте події російсько-української війни звільнення Маріуполя. URL: <https://museum.tck.pl.ua/zvilnennia-mariupolia/> (дата звернення: 23.05.2024).
53. Гарнізон «Маріуполь» виконав поставлене бойове завдання. URL: <https://t.me/GeneralStaffZSU/3297> (дата звернення: 17.05.2024).
54. Головка В. Збройна агресія російської федерації проти України. Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України,

2023. 602 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0017873> (дата звернення: 17.05.2024).
55. Гончарук Л. Ми не знаємо, чому наших рідних завели в ту будівлю стратити. Рік теракту в Оленівці – що з розслідуванням URL: <https://suspilne.media/538605-mi-ne-znaemo-comu-nasih-ridnih-zaveli-v-tu-budivlu-stratiti-rik-teraktu-v-olenivci-so-z-rozsliduvannam/> (дата звернення: 22.05.2024).
56. Два роки АТО за дві хвилини. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BPu6hIwbQBw> (дата звернення 15.04.2024).
57. Дидактичні ігри на уроках історії України. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24842> (дата звернення: 26.05.2024).
58. За дорученням Президента Андрій Єрмак вручив ордени «Золота Зірка» п'ятьом захисникам «Азовсталі», яким присвоєно звання Героя України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/za-doruchennyam-prezidenta-andrii-yermak-vruchiv-ordeni-zolo-78257> (дата звернення 03.05.2024).
59. 3 «Азовсталі» евакуювали частину українських військових. Що відомо? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61392200> (дата звернення: 16.05.2024).
60. Інтерактивні технології: нові підходи. URL: <https://rpl.ucoz.com/MethodRobota/Scarb/InteraktyvTehnology.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
61. Ісак О. Екскурсія в «Азов». Один день із українським полком спецпризначення. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29311168.html> (дата звернення: 21.03.2024).
62. Командир бригади «Азов», підполковник Денис «Редіс» Прокопенко зустрівся з особовим складом. URL: https://t.me/azov_media/4840 (дата звернення: 16.02.2024).
63. Командири «Азова» переведені до Москви в СІЗО «Лефортово». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3510634-komandiri-azova-perevedeni-do-moskvi-v-sizo-lefortovo-rozsmi.html> (дата звернення: 19.05.2024).

64. Командир «Національних дружин» Ігор Михайленко: Я сів у тюрму у 23 роки, навіть не закінчивши інститут. URL: <https://glavcom.ua/interviews/komandir-nacionalnih-druzhin-igor-mihaylenko-ya-siv-u-tyurmu-u-23-roki-navit-ne-zakinchivshi-institut-475803.html> (дата звернення: 23.02.2024).
65. Командир полку «Азов» закликає закрити небо над Україною. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3423054-komandir-polku-azov-zaklikae-zakriti-nebo-nad-ukrainou.html> (дата звернення: 07.03.2024).
66. Кондрат А. «Азову» дев'ять років: як російська пропаганда дискредитувала підрозділ і які це мало наслідки під час оборони Маріуполя. URL: <https://svidomi.in.ua/page/azovu-devyat-rokiv-iak-rosiiska-propahanda-dyskredytuvala-pidrozdil-i-iaki-tse-malo-naslidky-pid-chas-oborony-mariupolia> (дата звернення: 06.04.2024).
67. Назарій «Гренка» Гринцевич 10.03.2003–10.05.2024. URL: <https://t.me/k12war/190> (дата звернення: 07.05.2024).
68. Лащенко О. Звіт по Іловайську та «Армія. Мова. Віра» Порошенка. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ilovaysk-tsk-poroshenko/31565356.html> (дата звернення: 17.12.2024).
69. Лихогляд К. Мужність, яка межувала з божевіллям: інструктор полку «Азов», який вирвався із «Азовсталі». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/azov-azovstal-poraneni-evakuatsiya-heroyizm/31875516.html> (дата звернення: 31.05.2024).
70. Лісінчук М. «Азов» повернувся на фронт: стало відомо, де воюватимуть бійці легендарної бригади. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/azov-povernuvsyana-front-stalo-vidomo-de-vojuvatimut-bijtsi-legendarnoi-brigadi.htm> (дата звернення: 17.04.2024).
71. Ліскович М.У. «Азові» кажуть, що у списку на обмін полоненими була лише одна жінка-військовослужбовець. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3519989-u-azovi-kazut-so-u-spisku-na-obmin-polonenimi-bula-lise-odna-zinkavijskovosluzbovec.html> (дата звернення: 01.01.2024).

72. Ліскович М.У. Батальйон «Азов» став полком.
URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1708734-batalyon_azov_stav_polkom_1973681.html (дата звернення: 18.04.2024).
73. Ліскович М.У. Незламні, нескорені, неспинні – легендарні : «Азову» - 9 років.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3705388-nezlamni-neskoreni-nespinni-legendarni-azovu-9-rokiv.html> (дата звернення: 05.05.2024).
74. Лубенець Г. Скажемо своє слово в бою: командувачі захисту «Азовстали» зробили перші заяви після повернення в Україну.
URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2023-07-09/5799160-skazhemo-svoe-slovo-v-boyu-komanduvachi-zakhistu-azovstali-zrobili-pershi-zayavi-pislya-povernennya-v-ukrainu> (дата звернення: 09.03.2024).
75. Матола В. Білецький Андрій Євгенійович.
URL: https://lb.ua/file/person/1856_biletskiy_andriy_ievgeniyovich.html (дата звернення: 19.05.2024).
76. Матяш Таня Арахамія та Подоляк готові приїхати до Маріуполя на перемовини з РФ щодо евакуації військових з «Азовстали», - заява «Азова».
URL: https://lb.ua/society/2022/04/20/514137_arahamiya_podolyak_gotovi_priiha_ti.html (дата звернення: 20.04.2024).
77. Мирошченко С. Батальйон «Азов» штурмом взяв дачу Януковича-молодшого.
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25447307.html> (дата звернення: 26.05.2024).
78. Миколайчук О. Полк «Азов» відкриє мобілізаційний центр у Миколаєві.
URL: https://ipress.ua/news/polk_azov_vidkryie_bazu_mobilizatsiynyy_tsentr_u_mykolaievi_86951.html (дата звернення: 25.04.2024).
79. Мірер П. Війна. Початок. Маріуполь. URL: https://texty.org.ua/d/2023/mariupol_chronicles/ (дата звернення: 17.12.2023).
80. Мірер П. Обличчя «Азовстали». Історії захисників Маріуполя.
URL: <https://suspilne.media/240821-oblicca-azovstali-istorii-zahisnikiv-mariupola/> (дата звернення: 18.05.2024).

81. Мусаєва С. Командир «Азова» Денис Прокопенко (Редіс): Ми зробили все можливе та неможливе, аби відтягнути на себе переважаючі сили противника. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/8/7344860/> (дата звернення: 08.05.2024).
82. Негода Н. Полк «Азов» перепідпорядковують Нацгвардії. URL: <https://web.archive.org/web/20170417234627/http://ukranews.com/ua/news/277664-polk-azov-perepidporyadkuyut-nacgvardii> (дата звернення: 09.12.2023).
83. Ньюман Д. Конфлікт в Україні: воїн «білої сили» зі Швеції. [Ukraine conflict: 'White power' warrior from Sweden - BBC News](https://www.bbc.com/news/world-europe-61844444) (дата звернення: 16.04.2024).
84. Онлайн-карта бойових дій. URL: <https://deepstatemap.live/#6/49.438/32.053> (дата звернення: 26.05.2024).
85. 13 червня 2014 Маріуполь звільнили від терористичної ДНР. На черзі – звільнення від російської окупації. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/13-cherwnya-2014-mariupol-zvilnyly-vid-terorystychnoyi-dnr-na-cherzi-zvilnennya-vid-rosiyskoyi-okupaciyi> (дата звернення: 13.02.2024).
86. Папіна О. Авіаудар по пологовому та дитячій лікарні у Маріуполі 9 березня два роки тому: хроніка воєнного злочину. URL: <https://suspilne.media/407550-aviaudar-po-pologovomu-ta-ditacij-likarni-u-mariupoli-hronika-voennogo-zlocinu-9-berezna/> (дата звернення: 09.03.2024).
87. Павлопіль-Широкінська наступальна операція. URL: <https://azov.org.ua/pavlopol-shyrokynska-nastupalna-operatsiya/> (дата звернення: 25.04.2024).
88. Петиція за розблокування передання американської зброї за день набрала понад 25 тис. голосів. URL: <https://unn.ua/news/rozblokuvannia-zbroi-dlia-azovu-petytsiia-shchodo-perehovoriv-iz-ssha-nabrala-ponad-25-tysiach-holosiv> (дата звернення: 09.05.2024).
89. Пилипчук Р. Андрій Білецький: Наші хлопці – українофіли, а не ксенофоби. URL: <https://konkurent.ua/publication/29175/andrij-bileckij-nashi-hlopci-ukrayinofili-a-ne-ksenofobi/> (дата звернення: 07.02.2024).

90. Поліщук Г. Полк «Азов» увійшов до складу Нацгвардії. URL:<https://web.archive.org/web/20161018073249/http://tyzhden.ua/News/123367> (дата звернення: 11.12.2023).
91. Поліщук Катерина Олександрівна, позивний «Пташка». URL:<https://www.obozrevatel.com/ukr/person/katerina-polischuk-ptashka.htm> (дата звернення: 8.03.2024).
92. Притула О. Батальйон «Азов» очистив виконком у Торезі від бойовиків. URL:<https://web.archive.org/web/20140526233735/http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/23/7026274/> (дата звернення: 27.05.2024).
93. Притула О.З Києва до зони АТО стартували новобранці «Азова». URL:<https://web.archive.org/web/20140820065420/http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/17/7035041/> (дата звернення: 17.03.2024).
94. Про «Азов» <https://azov.org.ua/pro-nas/> (дата звернення: 19.02.2024).
95. Прокуратура вже випустила на волю п'ятьох політв'язнів. URL:<https://web.archive.org/web/20141006082725/http://www.theinsider.ua/politics/530c9cdedcf3b/> (дата звернення: 25.02.2024).
96. Паламар «Калина» Святослав: що ми знаємо про легендарного бійця. URL:https://varta1.com.ua/news/svyatoslav-palamar-kalina-shcho-mi-znaiemo-pro-legendarnogo-biytsya_346086.html (дата звернення: 09.05.2024).
97. Стара А. Полк «Азов» та російські фейки. URL:<https://detector.media/infospace/article/199034/2022-05-07-polk-azov-ta-rosiyski-feyky/> (дата звернення: 07.05.2024).
98. Стяжкіна О. Перші 24 сержанти-випускники військової школи ім. Євгена Коновальця склали присягу. URL:<https://web.archive.org/web/20161018204406/http://www.newsr.u.ua/ukraine/29sep2016/kostyak.html> (дата звернення: 30.04.2024).
99. Тищенко К. Їм час бути вдома: Зеленський і командири захисників "Азовстали" приїхали до Львова. URL:<https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/8/7410486/> (дата звернення: 08.01.2024).

100. У Києві з ініціативи Андрія Білецького відкрився соціальний спортзал для учасників АТО. URL: <https://kp.ua/politics/626278-v-kyeve-po-ynytyatyve-andreia-byletsenko-otkrytsia-sotsyalnyi-sportzal-dlia-uchastnykov-ato> (дата звернення: 15.12.2023).
101. Україну врятує права молодь? URL: <http://insidernews.info/ukra%D1%97nu-vryatuye-prava-molod/> (дата звернення: 12.02.2024).
102. Федоренко О. Війна зруйнувала все моє життя: Юлія Мороз з Маріуполя розповіла про обстріл драмтеатру та евакуацію до Вінниці. URL: <https://susplne.media/vinnysia/690486-vijna-zrujnuvala-vse-moe-zitta-ulia-moroz-z-mariupola-rozpovila-pro-obstril-dramteatru-ta-evakuaciju-do-vinnici/> (дата звернення: 25.02.2024).
103. Хронологія подій окупаційних з 2014 року. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/events.html> (дата звернення: 21.04.2024).
104. Як трансформувалися фейки російської пропаганди щодо українського полку «Азов». URL: <https://cpd.gov.ua/articles/istoriya-dyskredytacziyi-polku-azov/> (дата звернення: 18.05.2024).
105. Шторгін І. Хто нацист? Особливості українських праворадикалів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28512571.html> (дата звернення: 28.05.2024).
106. Ярмолук О. Батальйон «Азов» розпочинає тотальну зачистку Донбасу від терористів. URL: <https://web.archive.org/web/20140524004336/5646> (дата звернення: 23.05.2024).
107. Яніцький А. З комбата в депутати: як Білецький захистив перемогу. URL: https://lb.ua/news/2014/10/28/284226_iz_kombata_deputati_yak_biletskiy.html (дата звернення: 28.03.2024).
108. Naidonova A. V. Intelligence-maps as a means of effective work with information: handbook for educators and students. Dnipropetrovsk, 2016. 53 p.

Енциклопедичні і довідкові видання

109. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Голов. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373, [1] с.

Підручники і посібники

110. Баханов К. О. Організація особистісно-орієнтованого навчання: Порадник молодого вчителя. Посібник. Харків : Вид. група “Основа”, 2008. 159 с.
111. Баханов К. О., Нищета В. А. Життєтворчі проекти в навчанні історії України: Посібник для вчителя. Харків : Основа, 2008. 108 с.
112. Мороз П.В., Мороз І.В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.
113. Носенко Т.І. Інформаційні технології навчання: начальний посібник. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 184 с.
114. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. К. : ТОВ “КОНВІ ПРІНТ”, 2018. 208 с.
115. Турянська О. Ф. Методика особистісно орієнтованого навчання в школі.
116. Терно С. О. Теорія та методика навчання історії : практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Історія та археологія». Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 36 с.
117. Чайка В.М. Основи дидактики: Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2011. 240 с.
118. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності. Навчальний посібник Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
119. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків : Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток А. Фото поповнення складу «Азову» новобранцями

Джерело: Биляк А. «Чорні чоловічки» поповнять лави спецбатальйону «Азов». URL: <https://web.archive.org/web/20140903134240/http://ukr-online.com/society/6455-chorn-cholovchki-popovnyat-lavi-specbatalyonu-azov-foto.html> (дата звернення: 06.05.2024).

Додаток Б

Додаток Б. Планування заводу «Азовсталь»

Джерело: Гаврилюк Х. Азовсталь: історія оборони Свідчення учасників подій, їхніх рідних та очевидців. URL: <https://suspilne.media/azovstal-story-of-defense/> (дата звернення: 27.01.2024).

Додаток В

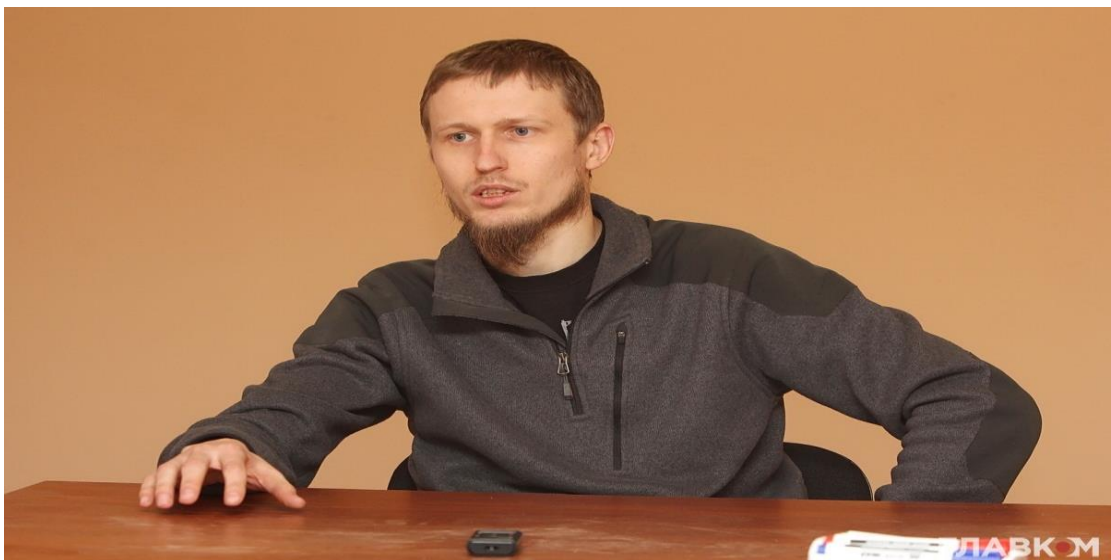
Додаток В.1. Фото Білецький Андрій Євгенійович

Джерело: Білецький А. Андрій Білецький – досьє , біографія, фото, останні новини. URL: <https://parlament.ua/dossier/bileczkij-andrij/> (дата звернення: 23.02.2024).

Додаток В

Додаток В.2. Фото Михайленко Ігор Володимирович

Джерело: Командир «Національних дружин» Ігор Михайленко: Я сів у тюрму у 23 роки, навіть не закінчивши інститут. URL: <https://glavcom.ua/interviews/komandir-nacionalnih-druzhin-igor-mihaylenko-ya-siv-u-tyurmu-u-23-roki-navit-ne-zakinchivshi-institut-475803.html> (дата звернення: 23.02.2024).

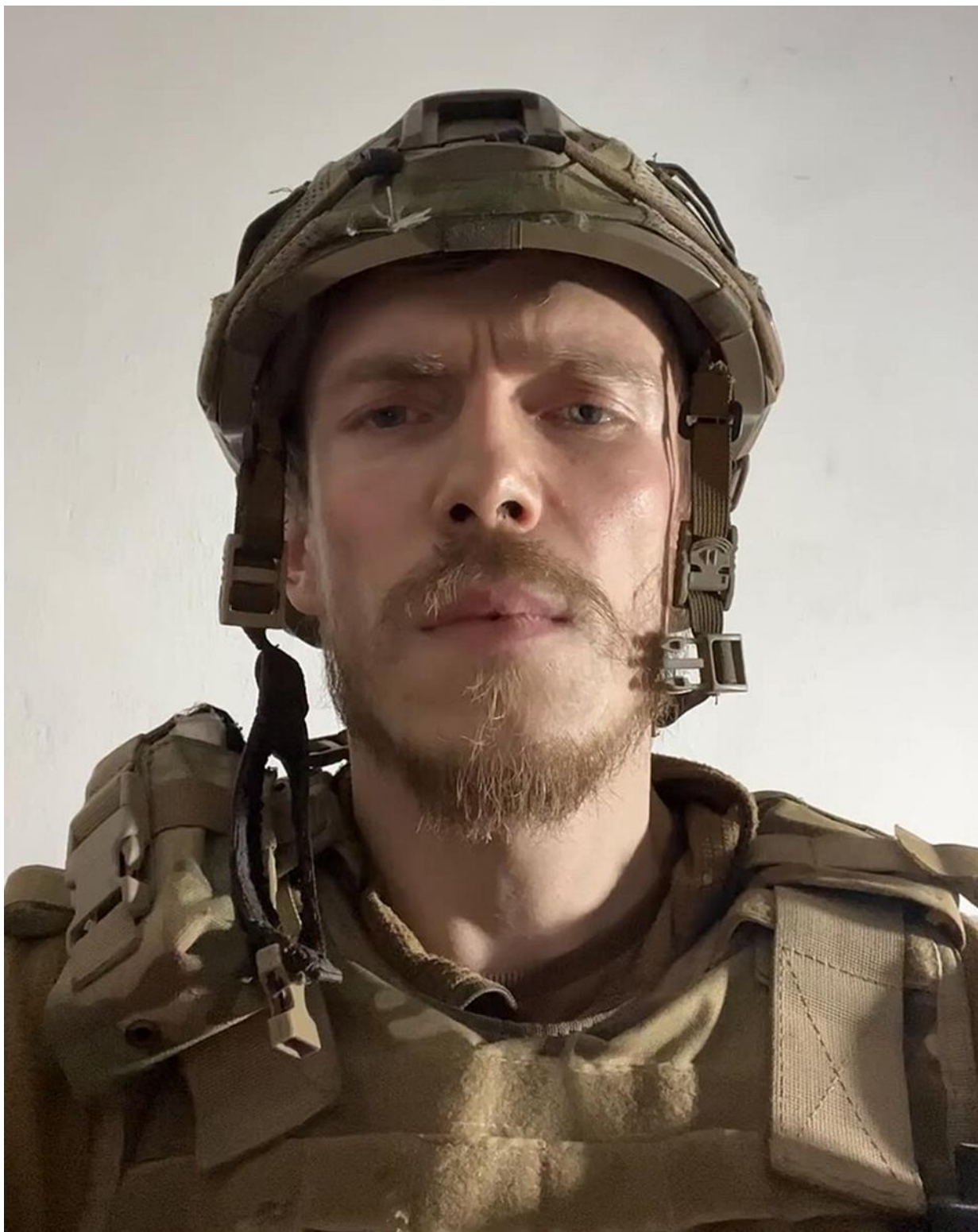
Додаток В

Додаток В.3. Фото Жорін Максим Борисович

Джерело: Україну врятує права молодь? URL: <http://insidernews.info/ukra%D1%97nu-vryatuye-prava-molod/> (дата звернення: 12.02.2024).

Додаток В.4. Фото Прокопенко Денис Геннадійович

Джерело: Мусаєва С. Командир «Азова» Денис Прокопенко (Редіс): Ми зробили все можливе та неможливе, аби відтягнути на себе переважаючі сили противника. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/8/7344860/> (дата звернення: 08.05.2024).

Додаток В.5. Фото Паламар Святослав Ярославович

Джерело: Паламар «Калина» Святослав: що ми знаємо про легендарного бійця.

URL: https://varta1.com.ua/news/svyatoslav-palamar-kalina-shcho-mi-znaiemo-pro-legendarnogo-biytsya_346086.html (дата звернення: 09.05.2024).

Додаток В

Додаток В.6. Фото Волинський Сергій Ярославович

Джерело: Мірер П. Обличчя «Азовсталі». Історії захисників Маріуполя.
URL: <https://suspilne.media/240821-oblicca-azovstali-istorii-zahisnikiv-mariupola/>
(дата звернення: 18.05.2024).

Додаток В

Додаток В.7 Фото Самойленко Ілля Сергійович

Джерело: Мірер П. Обличчя «Азовсталі». Історії захисників Маріуполя.
URL: <https://suspilne.media/240821-oblicca-azovstali-istorii-zahisnikiv-mariupola/>
(дата звернення: 18.05.2024).

Джерело: Мірер П. Обличчя «Азовсталі». Історії захисників Маріуполя.
URL:<https://suspilne.media/240821-oblicca-azovstali-istorii-zahisnikiv-mariupola/>
(дата звернення: 18.05.2024).

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок:80

Дата:17.04.2024

Клас 11

Тема: «Добровольчий батальйон «Азов» на варті державного суверенітету України»

Мета:

навчальна:

- Ознайомити учнів із особливостями організації добровольчого руху на початку агресії росії на Донбасі; /*інформаційна*
- Ознайомити учнів з перебігом повномасштабної війни на прикладі батальйону «Азов»; /*хронологічна, інформаційна*
- Сформуванню в учнів уявлення про вплив добровольчих батальйонів на хід війни під часу гібридної війни на Донбасі та повномасштабного російського вторгнення; /*інформаційна, логічна*
- Визначити особливості перебігу бойових дій на території України; /*інформаційна, хронологічна*
- Вивчення моделей фінансування воєнних підрозділів та ефективного управління ресурсами; /*підприємливість і фінансова грамотність*
- Дослідити та підрахувати вартість воєнного екіпірування на основі інтерв'ю; /*підприємливість і фінансова грамотність, математична*
- Ознайомити учнів з долями бійців «Азову»; /*здоров'язберігаюча, соціальна*

розвивальна:

- Аналіз історії, ролі та внеску добровольчого батальйону «Азов» у забезпеченні безпеки та оборони України під час російської агресії; /*громадянська, інформаційна*
- Розвивати пам'ять учнів, набути під час вивчення та повторення навчального матеріалу (на основі дослідницьких та усних відповідей,); /*хронологічна, інформаційна*
- Розвивати в учнів вміння працювати із історичним джерелами, текстом підручника та інтернет ресурсами; /*інформаційна, логічна*
- Сприяти формуванню вміння здобувачів освіти аналізувати, перевіряти, співставляти інформацію, вміння розпізнавати фейки та пропаганду в умовах гібридної війни, котру веде проти України РФ; /*логічна, інформаційна, соціальна*

- Розвивати аксіологічну компетентність за допомогою формулювання власних питань, що стосуються теми уроку; */аксіологічна, інформаційна, логічна*
- Формувати критичне мислення */логічна, інформаційна*
- Формувати інтерес учнів до творчої діяльності (на основі виконання домашніх завдань за допомогою новітніх технологій); */інформаційна, інформаційно-комунікаційна, логічна*
- Аналіз статистичних даних щодо воєнних подій та втрат, розрахунки ефективності заходів батальйону; */логічна, математична*
- Розвиток просторової компетентності на основі вивчення територій, на яких проводилися операції батальйону, місця бойових дій та їхнє вплив на загальний хід конфлікту; */просторова*

виховна:

- Виховувати патріотичні почуття та почуття гордості за Україну (на основі добровольчого батальйону «Азов»); */громадянська, інформаційна*
- Виховувати толерантне ставлення до думки своїх друзів на прикладі методу «Мікрофон» задля висновків уроку; */інформаційна, мовленнєва*
- Виховати почуття спільності (метод «Бортовий журнал»); */громадянська, соціальна, інформаційна*
- Аналізувати цінності, які керували діями батальйону «Азов», в контексті важливості патріотизму, свободи та незалежності. Вони вивчатимуть моральні та етичні аспекти діяльності батальйону, оцінюючи їхнє значення для суспільства. (на прикладі бойових дій батальйону «Азов»); */ громадянська, інформаційна, громадянська*
- Виховувати активну громадянську позицію та сприяти майбутній соціалізації; */громадянська, соціальна*
- Підвести учнів до самостійного висновку уроку про наслідки війни для пересічних українців; */інформаційна, соціальна, здоров'язберігаюча*
- Виховувати свідоме ставлення до фізичного та психологічного здоров'я під час участі в військових діях; */здоров'язберігаюча*

Тип уроку: комбінований урок

Обладнання: Підручник «Історія України» 11 клас Власов В.С, Кульчицький С.В., 2019, карта перебігу бойових дій, проектор.

Основні терміни: «Азов», добробат, гібридна війна, окупація, анексія, війна, тимчасово окупована територія.

План уроку

1. Зародження «Азову».
2. Бойові дії та оперативні операції.
3. Бійці батальйону «Азов».
4. Озброєння, військова підготовка.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки																												
3хв.	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		<i>аксіологічна</i>																												
7хв.	II. Перевірка домашнього завдання		Проведення тестування (див. Додаток 1)	<i>логічна інформаційна</i>																												
3хв.	III. Мотиваційний етап	<p>1. Вправа «Квадрат Блума». – Розшифруйте слово. Поясніть його значення.</p> <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td></td> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>А</td> <td>Б</td> <td>В</td> <td>Г</td> <td>Ґ</td> <td>Д</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>Е</td> <td>Є</td> <td>Ж</td> <td>З</td> <td>И</td> <td>І</td> </tr> <tr> <td>3</td> <td>Ї</td> <td>Й</td> <td>К</td> <td>Л</td> <td>М</td> <td>Н</td> </tr> </table>				1	2	3	4	5	6	1	А	Б	В	Г	Ґ	Д	2	Е	Є	Ж	З	И	І	3	Ї	Й	К	Л	М	Н
	1	2	3	4	5	6																										
1	А	Б	В	Г	Ґ	Д																										
2	Е	Є	Ж	З	И	І																										
3	Ї	Й	К	Л	М	Н																										

		<table border="1"> <tr> <td>4</td> <td>О</td> <td>П</td> <td>Р</td> <td>С</td> <td>Т</td> <td>У</td> </tr> <tr> <td>5</td> <td>Ф</td> <td>Х</td> <td>Ц</td> <td>Ч</td> <td>Ш</td> <td>Щ</td> </tr> <tr> <td>6</td> <td>Ю</td> <td>Я</td> <td>Ь</td> <td>—</td> <td>—</td> <td>—</td> </tr> </table> <p><i>Ключ: 16, 41, 12, 43, 41, 12, 11, 45.</i></p> <p>– Складіть сенкан до слова-відгадки за алгоритмом.</p> <p>Сенкан</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Записати головне слово (іменник) 2. Дібрати до нього 2 прикметники 3. Дібрати до іменника 3 дієслова 4. Скласти про головне слово речення з 4 слів 5. Записати іменник- «асоціацію» 	4	О	П	Р	С	Т	У	5	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	6	Ю	Я	Ь	—	—	—		
4	О	П	Р	С	Т	У																			
5	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ																			
6	Ю	Я	Ь	—	—	—																			
2хв.	IV.Актуалізаційний етап		<p>Яку епоху ми вивчаємо? Які міжнародні договори та угоди порушила Російська Федерація, анексувавши Крим? Відео «Хронологія супротиву: з чого почалася окупація Криму» (3,35 хв)</p> <p><i>1) вписати основні події зими-весни 2014 р на Кримському півострові в таблицю 1</i></p>	логічна інформаційна																					
20хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	Сьогодні урок ми проведемо у вигляді «Бортового журналу». Це унікальна можливість зануритися у історію та діяльність Добровольчого батальйону «Азов», який відіграв важливу роль у боротьбі за незалежність та безпеку України. Давайте разом подорожуємо	<p>https://www.facebook.com/watch/?v=10158351195981843</p> <p>Аналіз документальної хроніки.</p>	інформаційна громадянська інформаційно- комунікаційна																					

		<p>у часі та вивчимо ключові події та внесок батальйону у важливі історичні події. Клас ділиться на 4 групи, які опрацьовують джерела..... Група 1: Зародження. Початки батальйону «Азов» сягають 2014 року, коли українські патріоти та волонтери об'єдналися, щоб захищати свою країну від російської агресії. Під час Майдану та подій на сході України, батальйон виконував важливі завдання з утримання порядку та захисту національної безпеки. Група 2: Бойові дії та оперативні операції. Батальйон «Азов» активно брав участь у бойових діях на сході України, де він виявився однією з найефективніших та найбільш дисциплінованих військових одиниць. Він брав участь у визволенні населених пунктів та виконував стратегічні завдання зі збереження територіальної цілісності країни. Група 3: Бійці батальйону «Азов». Обрання конкретних осіб серед військовослужбовців батальйону «Азов», які відзначилися відвагою, професіоналізмом або громадянською</p>	<p>1) Які емоції викликає у вас побачене? 2) Чому, на ваш погляд, попри значні втрати Україна змогла зупинити просування ворога і не дати зреалізувати план «Новоросія»?</p> <p>Складові бортового журналу Презентація, де можна включити історію створення батальйону, його участь у бойових діях, гуманітарні акції, соціальну діяльність тощо. Фотографії, відеоролики, аудіозаписи, діаграми, графіки. Ознайомитися з долею військових «Азовців»</p> <ul style="list-style-type: none"> • PowerPoint, Google Slides, Prezi тощо. <p>Веб-сайт може містити статті, фото- та відеоматеріали, інтерактивні картки, інформацію про керівництво та учасників батальйону, події тощо. Правила: чітка навігація, візуально привабливий дизайн, використання тематичних кольорів та елементів. Використання веб-білдерів (Wix, Weebly), CMS (WordPress, Joomla), програмування (HTML, CSS, JavaScript). Листівки з креативним дизайном з використанням візуальних елементів (фото, графіка, кольори). Основні факти, відомості про батальйон, цитати, важливі події тощо. Створення інтерактивної мапи, де учні можуть вивчати ключові локації та події,</p>	<p><i>хронологічна громадянська просторова</i></p> <p><i>здоров'язберігаюча, соціальна</i></p> <p><i>аксіологічна громадянська</i></p> <p><i>інформаційно-комунікаційна</i></p> <p><i>логічна інформаційна</i></p>
--	--	--	--	--

		<p>діяльністю. Докладне вивчення життєвого та військового шляху кожного обраного бійця. Виділення ключових подій, досягнень та внеску кожного героя у справу захисту України. Оцінка впливу їхньої діяльності на загальний успіх батальйону та національної безпеки. Інтерв'ю з обраними героями для збору персональних вражень, думок та переживань.</p> <p>Група 4: Озброєння, військова підготовка.</p> <p>Огляд програм та методів військової підготовки у батальйоні «Азов».</p> <p>Дослідження використання сучасних військових технологій та методик у підготовці бійців. Аналіз типових військових операцій, участь у яких брав батальйон «Азов», та їх ефективність. Вивчення тактичних прийомів та стратегій, що використовуються батальйоном під час різних ситуацій на полі бою. Огляд основного озброєння та техніки, що використовує батальйон «Азов».</p> <p>Аналіз впливу зовнішньополітичних факторів на озброєння та підготовку батальйону «Азов».</p>	<p>пов'язані з діяльністю батальйону «Азов», за допомогою комп'ютера, смартфона або планшета.</p> <p>Дослідити вартість воєнного екіпірування на основі інтерв'ю (див. Додаток 2).</p> <p>Дати визначення термінам та поняттям добробат, гібридна війна, окупація , анексія, війна, тимчасово окупована територія.</p> <p>Розповсюдження матеріалів проекту в умовах , шкільних чи позакласних заходах для молодших класів.</p> <p>Джерела до роботи в групах в системі Classroom (див. Додаток 2).</p>	<p><i>підприємливість і фінансова грамотність математична</i></p> <p><i>інформаційна логічна</i></p> <p><i>інформаційно - комунікаційна</i></p>
--	--	--	---	---

5хв.	VI. Систематизація знань		Вправа «Спіч у малюнках» - Учні повинні схематично зобразити поняття пов'язані із темою уроків «Анексія», «сепаратизм», «добробат», «тимчасово окупована територія», «кіборг», «Азов».	соціальна інформаційна
3хв.	VII. Висновки	<ul style="list-style-type: none"> - Батальйон «Азов» утворився 5 травня 2014 року, який пройшов шлях від добробату до бригади НГУ «Азов». - Всю свою історію «Азов» приймав участь в бойових діях на території України, серед яких є: Павлопіль-Широкінська наступальна операція, та події на «Азовсталі». - Цього року «Азову» виповнилося 10 років та за цей час, крізь батальйон пройшли безліч цікавих особистостей, які є беззаперечними патріотами своєї держави. - Батальйон «Азов», перший український батальйон, який повністю перейшов на стандарти НАТО, як в озброєнні так і у військовій підготовці. 		Логічна аксіологічна
1хв.	VIII. Домашнє завдання		Обов'язкове: Учні мають створити інтелект-карту «Нескорені», в якій візуально зобразять історію батальйону «Азов» Додаткове:	інформаційна

			Учні створюють власний «журнал» батальйону «Азов», де вони розміщують статті, інтерв'ю, фотографії, відео, малюнки та інші матеріали, що ілюструють історію та діяльність батальйону.	
--	--	--	---	--